

A tartalomból:

Dr. Fischer Gyula 1861—1944 — Dr. Halpert Salamon: Pesti rabbiválasztás — Szenes Erzs: A menyasszony (elbeszélés) — Hübsch Alfréd: Megemlékezés dr. Adler Illésről (halálának huszadik évfordulójára) — Kecskeméti Mária: Szólhassak Rólad! (vers) — Dr. Roth Emil: Peszach előtt — Sass Irén: Bródy Sándor halálának huszadik évfordulójára — Antal Gábor: Szorongatott bűnös (vers) — Dr. Munkácsi Ernő: Omzsa-megilla — AZ OMIKE Képzőművészeti Csoport Téli Kiállítása — Révész Béla: Régi Hárfa (Sós Endre méltatása) — Sebesi Ernő: Eszter Ahasvérus udvarában (vers) — Keszi Imre: A Lakoma (novella) — Új Könyvek — Krónika és Szemle — Nyolc illusztráció

**HALT
ÉS JÖVŐ**

ZSIDÓ LAP

SZERKESZTI ÉS KIADJA
DR. PATTAI JOZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó
tizenötödikén

Telefonszám:
111-901

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési ár 48 pengő. (Az Országos Magyar Sajtókamara 2710/1943. sz. jóváhagyása alapján)

SIRKÖVEK

Farkasréten, Margittánál

XII, Sasadi-út 177. 59-es végállomás, a farkasréti zsidótemető mellett. T.: 457-159

VISÓ MÁRKNÉ HÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám. Hajfestés szakszerűen. Budapest, VII. kerület, Király-utca 1. szám. Telefon: 426-432.

**BETEGTOLÓ
ÉS ÖNHAJTÁSÚ
KOCSIK, „DAC”
GYERMEKKOCSIK
nagy választékban**

SIESTA
Löwy Imre

járműraktára. Budapest, VII. kerület, Damjanich-utca 49. T.: 420-656. Betegtolókocsi köleszítés. Kérjen díjtalan prospektust

MEGJELENIK KESZI IMRE
A várakozók lakomája

Széderesti írásmagyarázat, novellák formájában.
Kazár László rajzaival.

Bolti ára 17.60 P. Amatőr kiadás, fehér fementes papiroson, izléses kötésben, az író és a rajzoló aláírásával, 1-50-ig terjedő számozással. 50 P.
Megrendelhető minden zsidó könyvkereskedésben.

Használt férfi, női ruhát,
fehérneműt, cipőt, szőnyeget,
hagyatékokat, egész háztartást,
zálogtárgyat és mindent veszek.

NUTOVITS
VIII., Népszínház-u. 26
Telefonszám: 340-967
VIDÉKRE IS MEGYEK

Ciánoz, patkányt irt **Königstein** mérnök
olecson, jótállással
ANDRÁSSY-ÚT 57. TEL: 228-073

KARMEL

ארתה כשר

PENZIÓ

**Budapesten
Andrássy-út
43. sz. alatt**

TELEFON:
225-434, 225-664

Villamos és autobusz összeköttetés a város minden részébe. Elsőrendű családi penzió a város központjában, teljesen újonnan berendezve. Legnagyobb kényelem, modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitűnő konyha. Kivánatra diétikus ellátás. Figyelmes kiszolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. **ELŐZETES SZOBAFOGLALÁS.** Szíveskedjék nagybecsű látogatásával bennünket megtisztelni.

Hajszálak

végleges kiirtása villannyal. Szép ségápolás. Szemölcsirtás. Quarz. POLLAK SAROLTA kozmetikai intézete, Andrássy-út 32, I. em. Cégem specialitásai (házikezelésre): „Miracle” szőrtelenítőszer vagy „Miracle” szőkitőkenőcs. „Miracle” krém, szappan, puder, rouge, a kozmetika vívmánya. Kérjen prospektust! **TANÍTVÁNYKIKÉPZÉS!**

Pedagógust, instruktort, nyelvtanárt

a MIEFHÖE-től kérjen!
Magyar Izr. Egyetemi és Főiskolai
Hallgatók Országos Egyesülete

Síp-utca 22 II. 12. Tel. 228-631. d. e. 9-1

BARBIEN

KESNÉLKÜLI BOROTVÁLÓPOR

MINDENKIT MEGHÓDÍT.
Kérjen árajánlatot! BARBIEN
VEGYIPAR, Budapest, VI.,
Király-u. 30. Tel.: 426-210.

MULTÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXXIV. ÉVF. 1944 MÁRCIUS HÓ

DR. FISCHER GYULA 1861—1944

Végakaratahoz híven, néma gyásszal kísértük utolsó útjára a pesti zsidóság nagy papját, a keménygerincű, puritán jellemű férfiút: dr. Fischer Gyulát. Paradoxonnak tűnhetett fel sokak számára, akik koporsóját körülállták, hogy nem hangzott el búcsúztató éppen annak a Férfiúnak ravatala fölött, akinek ajkáról abban a komor pompájú, ravatalozó teremben is annyi klasszikusveretű, tartalomban, formában, előadásmódban egyaránt tökéletes beszéd hangzott el. De, akik közelállottak az Elköltözöthöz, tudták, hogy ez a néma egyszerűség szimbólum s többet fejez ki, mint gyászbeszédnek egész sora, mert van benne valami hangtalan elfordulás, valami dacos háttérfordítás mindannak, ami földi konvenció. Valahogy úgy éreztük, hogy egy életideál összeomlása vállott jelképpé ott, azon a néma temetésen.

Dr. Fischer Gyula pályájának kezdete és magasbaívelése párhuzamosan haladt az európai és benne a magyar zsidóság multszázadvégi és e századeleji sorsának felfelé lendülő vonalával. Az élet elé induló ifjú papjelölt, papnevelő intézetünk vadonatúj falai között érezhette egy szellemi, erkölcsi, politikai s társadalmi szempontból páratlanul kedvező korszak melengető, serkentő, éltető atmoszféráját. Ez a korszak két olyan élménnyel gazdagította a gyermekifjú fogékony lelkét, melyre az aggastyán dr. Fischer Gyula is, élete utolsó heteiben is, élénk és élő szeretettel emlékezett vissza: mikor a szeminárium megnyitó ünnepélyén az akkori magyar miniszterelnök élén megjelent az egész magyar politikai, tudományos és szellemi elit s két hónappal később, mikor a monarchia ifjú királya, I. Ferenc József tüntette ki látogatásával a zsidó papnevelő intézetet.

Micsoda horizontot nyithatott meg ez a kettős élmény dr. Fischer Gyula lelkében, micsoda reménységgel tölthette el a magyarság és vele együtt a magyar zsidóság jövője felől?! Hogyan serkenthette és buzdíthatta tanulni, tudni, tökéletesedni, emelkedni ismeretlen magasságok felé!

Alig kellett tíz év hozzá, hogy a sápadt, nyúlánk, égőszemű papjelölt korának egyik legtökéletesebb hitszónokává fejlődjék, akinek szónoklataiban harmonikus egységgé olvadt össze a kitűnő rétor minden külső kelléke: arcjáték, hanghordozás, gesztikuláció s mindez ékes keretűl szolgált a papi mondanivaló belső értékének és lényegének: a sziklaszilárd s mindenkor, mindenhol megalkuvás nélkül megnyilatkozó meggyőződésnek. Prófétaí, korholó szigorát és lelkipásztori, szelíd jóságát egyképpen egyéni báj színezte át. Minden szónoklata megnyilatkozászámba ment és maradandó élményt jelentett a hívő

számára. Hittek neki, mert ő maga is erősen tudott hinni. Hitt a kornak, mely útjára indította s melyben férfikora javát leélte. Apostola volt a nyugateurópai zsidó szellemnek. A dunántúli nagyváros rabbiszékében ugyanazt a szellemet képviselte, mint az ősrégi prágai, vagy a világhírűvé vált dohányutcai templom szószékén. Nem igazodott soha sem kis, sem nagy, földi hatalmasságok, sem diivatos, de mulékony „koreszmék” széljárása, sem hívőseregének igénye után, csak a saját lelkiismerete és meggyőződése által vezéreltette magát. Olyan propagátorát veszítettük el Benne hitünknek, amilyent csak keveset termel ki egy-egy évszázad.

Ugyanaz az önkritika és színvonal, mely páratlanul magasrendű szónoklataiban megnyilvánult, jellemezte tudományos munkásságát is. Kutatásai eredményének csak elenyészően kis hányadát tette közzé, de amit publikálásra érdemesnek tartott, az évek lelkiismeretes munkálkodásának briliánssá csiszolt szellemi remeke volt. S aki ismeri azokat a széljegyzeteket, melyeket dr. Fischer Gyula az általa olvasott könyvek margójára jegyzett fel, annak bámulattal kell megálmnia sohasem nyugvó, mindig munkálkodó elméjének szinte öncélú, önmagához mindig hű, kritikai élessége előtt.

Dr. Fischer Gyula, aki szemtanuja volt egy minden szépet és jót ígérő, szinte messiásinak látszó korszak nekilendülésének, látta ennek a korszaknak s e korszak életformájának tragikus összeomlását is. Két világháború között és után, megérte az európai zsidóság szilárdnak hitt konstrukciójának megroppanását is. Különös és csodálatos jelenség, hogy annak a férfiúnak lelkéből, akitől, alaptermészeténél fogva, talán nem állt távol a pesszimizmus, aggkorának tragikus élményei nem tudták kiölni a jobb jövőbe vetett hitet. Tudatossá vált benne a meggyőződés, hogy a zsidóság lelki újjászületése, az évezredes, ősi, bibliai szellem örök forrásából táplálkozva, hamarosan el fog következni s életének utolsó szakaszát beragyogta ennek az újjászületésnek már-már észlelhető, néhány reménykeltő jelensége.

Világviszonylatban is elsővonalbeli hitszónokot, kutató tudóst, megrendíthetetlen jellemű egyházi vezető férfiút és nagy tanítót gyászol a magyar zsidóság az elköltözött dr. Fischer Gyulában, akinek teste itthagytott ugyan bennünket, de szelleme továbbmunkálkodik tanítványai népes táborában, azoknak a fiatal papoknak lelkében, akik dr. Fischer Gyula szellemében és az Ő tanításának értelmében hirdetik tovább új idők új zsidóinak az örök és változatlan Igét.

DR. HALPERT SALAMON: PESTI RABBIVÁLASZTÁS

A pesti kongresszusi hitközségnek nagy szociális feladatai vannak. Szinte minden más szempont eltörlül mellettük. A munkaszolgálatosok iránt való kötelességek-ből, az *Omzsa* életmentő munkájából, jól tudjuk, orosz-lánrészt vesz ki a Pesti Izr. Hitközség. Intézményei, kórházai stb. túlterhelten sokat vállalnak. Ugyanakkor mindenkit, minden polgárát a magyar földnek az ötödik évében lévő háború meredő kérdései, problémái izgatják. Hiszen ennek a háborúnak melyben nincs, aki valakijével nem volna érdekelve, egyik pillanatról a másikra szenvedő és cselekvő részesévé válhat mindenki: öreg, asszony, gyerek, beteg egyaránt.

Éppen ezért csodálkozni lehet, hogy milyen nagy és általános az érdeklődés fővárosunk, sőt mondhatjuk, az ország zsidóságában a pesti rabbiválasztások iránt. Nem szándékozom ezt a jelenséget elemezni sem lélektanilag, sem hitközségpolitikailag. Nem kutatom okát sem, mely egyszerűen technikai eredetű is lehet, csupán a tényt állapítom meg. Természetesen nagy örömmel. Ebből az érdeklődésből megállapítható, hogy a nagyközönség látja — éppen a nehéz és történelmi idők sodrában — a rabbi személyének, állásának és a velejáró hivatásának nagy fontosságát.

Nem mondom újat, ha a rabbiválasztások körül történő eseményeket nem érzem — és igen sokan vagyunk így — helyesnek és igazságosnak. A vendégszónoklatok végtelen sora felesleges, ártalmas a cél és a rabbi tekintélyének, a Tóra tiszteletének szempontjából. Vidéken nem egy példát láthatunk, hogy a község belső élete egészen felbomlik a sok meghívott és jelölt kitűnő pap körül kialakuló pártoskodás folytán. Ez a dolog természetéből következik. A magyar rabbikar komoly és értékes tagjai közül nehezen tud választani a nagyközönség. A ma sorot-formáló levegője nem engedi, hogy a rabbi a maga tudományos munkásságának elefántcsonttoronyában maradjon, a rabbi nem elégedhet meg a régi békeidőknek langyos választánítójaként a szószék, a katedra, az íróasztal szűk körével, hanem igazi lelkipásztorként az életben közelkerült az emberekhez. Így a „vendég“- vagy „próba“-szónoklatok után egyénisége azonnal pártot toboroz magának. Nincsen baj, ha két-három ilyen párt alakul, ezek közül majd csak kialakul valahogy a többség (bár ez a megoldás sem ideális). A baj ott kezdődik, amikor éveken át tíz-tizenöt rabbi „szántja“ végig a „lelkek talaját“ s azután még sem a megfelelő egyéniség került a pozícióba, s akkor a pap a „béketeremtő“ helyett már is a viszály alapja lesz.

A pesti nagy hitközségnek szomorú, tragikus véletlen folytán most egész sor rabbiállást kell betöltenie, s nem túlzok, ha azt mondom, hogy emberöltőre eldöntheti vállalási életének, hitéleti működésének, zsidó fejlődésének útját. Ezért az illetékeseknek nagy körültekintéssel kell a kérdést megoldaniok. Személyi szempontokat nem szabad figyelembevenni, csakis a közösség szent érdekét, annál is inkább, mert a háború után olyan problémákkal találja magát szemben az ország első hitközsége, amelyek parancsolják, hogy megfelelő papi ember a megfelelő helyre álljon.

Richtmann Mózes dr. érdekes cikkének (*Rabbiválasztások idején...*) sok megállapítása igazolja az előbb vázolt jelenség káros következményeit, és abban is igaza van, hogy tevékenységi területek szerint kell történnie a megfelelő egyéniségű papok kiválasztásának. Helyesen átgondolt a leszögezése, hogy a dohány-

templomi szószékre reprezentatív egyéniség és imponáló rétor, nagy szónok kell. Országos zsidó érdek is egyben, hogy a dohányutcai templom új papja kemény, tiszta jellem legyen, aki általános, mély világi műveltségével, konzervatív zsidó tudásával és a *Hevesi Simonra* emlékeztető lenyűgöző szónoki képességével álljon ott a háború után kialakuló új helyzet és követelmények között. A Rumbach-utcába a régi mággid és a modern gondolkodó harmónikus találkozása volna az ideális megoldás. (Emlékezzünk a felejthetetlen *Adler* Illésre.) A Csáki-utca körzetében belmissziós pasztorizáció nevelő rabbijára van szükség. Az Aréna-útra pedig szociális munkában járatos néprabbi kell. Szükségesnek látom esetleg a belvárosi területen belül egy „liberális“ rabbiság szervezését, mely összefogná azokat az intellektuális köröket, amelyek alig tartanak fenn kapcsolatot a zsidósággal. Ebben a körben jónéhány évvel ezelőtt volt is megmozdulás.

Itt meg kell ismételnem a már írásban és szóban többször kifejtett véleményemet: nem elég egy rabbi egy körzetben. Tudom, hogy az 1935. évi kongresszuson ilyen kívánságnak megfelelően határozottatott a segédrabbi-intézmény a pesti zsidóság hitéletében. Minden körzetbe lelkes fiatal pap került. Azonban nem körzeti titkárokra, hanem pasztorizációs tevékenységet végző papokra van szükség. A körzet túl nagy keret. Fel kell osztani azokat és legalább három-négy körzeti rabbi működjék egy ilyen nagy körzet területén. Ne legyen zsidó ház Pesten, amelynek küszöbét rendszeresen át ne lépne rabbi. Kórházak, börtönök, hadigondozótelepek, államfogházak, nyomortanyák állandó napi látogatója legyen a segíteni tudó rabbi. *Megelőző munkát kell végezni a közömbösöknél, az eltérni-hajlandóknál. Pozitív zsidóságunk állandó hangját, levegőjét viggyék el ezek a papok minden, selfogásuk szerint arra rászoruló testvérüknek.* Az erre költött pénz búsán megtérül. Merem állítani, hogy ha húsz évvel ezelőtt, az első kitérési hullám idején, megindult volna ez a nagyvonalú rabbimunka, nem jutottunk volna el a tragikus második és harmadik ilyen hullámhoz. Ezért kerüljön hamar a megfelelő papi ember a pesti hitközség megüresedett rabbiszékeire, mert félok, hogy a háború után ilyen újabb hullámot csak akkor állíthatunk meg, ha a megfelelő pesti rabbikar szinte testét-lelkét veti elébe.

Befejezőül a közös vonást említem: *a sürgősséget!* A háborús bizonytalanság, a történelmi idők átélése még nem ok az elodázásra, hanem ellenkezőleg. A zsidóság becsülete, a hitéleti felelősségérzet követeli a gyors elintézet. A halogatást csak szólammokkal indokolhatjuk, viszont fennáll a veszély: lekéssük az idők vonatát. A halogatás az önként vállalt halál. Magyar és zsidó szempontból csak egy álláspontra helyezkedhetünk: az életben nincs megállás! Nekünk úgy kell viselkednünk, cselekednünk, hogy tudomásul vesszük az életnek a maga útján való menetét. Nekünk manifesztálnunk kell, hogy minden bizonytalanság között rendületlenül hiszünk az életben. Az ország első hitközsége új papi erőkkel gazdagodva álljon az élen világítóan, szilárdan, példaadóan.

SZENES ERZSI: A MENYASSZONY

A bolond Gosztanyi kisasszonyon kívül még egy eszelős lány járt az utcában. Ezután a leány után vígan szaladhattak a lurkók, senki sem tartotta vissza őket, kedvükre csúfolódhattak. Fánika nem volt úrikisasszony, csak amolyan ágrólszakadt, szegény teremtés, meg aztán zsidó is volt a szerencsétlen. Hosszú, fekete ruhában járt, fekete fejkendőben, barna, szép szeme és vértelen ajka mindig mosolygott, ez a mosoly valami különös fényt vont a sápadt arcra, mint az égboltra a hajnali derengés.

— Itt a menyasszony — kiabálták az utcagyerekek —, ahányszor feltűnt az utcasarkon és odagyültek köréje. Fánika nem haragudott, hanem nagyon megörült, halvány arcába apró vérhullám szaladt és még szebben mosolygott, mint azelőtt.

— Hát már ti is tudjátok? — kérdezte a gyerekeket. Azok hangosan kacagtak.

— Hát persze, hogy tudjuk, ki ne tudná, Fánika? Hol a vőlegényed? — kérdezték most már kórusban. Fánika elkomorodott, maga elé nézett és azt mondta:

— Gyertek csak velem, majd elmesélem.

S a viháncoló gyerekhaddal megindult a Temető-utca felé, ott aztán betelepedett az árokba, melynek szélét elöntötte a vadvirág. Fánika szedegetni kezdte maga körül a margarétákat, kankalinokat, boglárkákat, gyermekláncfüvet, majd gyengéd ujjakkal koszorúba fonta a virágokat, olyan gyönyörűséggel, mintha legalább is kényes narancsvirágot font volna egybe, vagy mirtuszt, mellyel fehérfátylas menyasszonyok mennek a mennyegzőre.

Nap mint nap ott ült, kora tavasztól késő ősziig, az árokban és fonogatta a menyasszonyi koszorút. A Teremtő talán az ő kedvéért hintette be két kézzel az árokpartját a sok vadvirággal, mert különben honnan is szerzett volna Fánika virágot az ő koszorújához? A virágoskertekbe be nem engedték volna a világért sem, a gögös rózsákat, szekfüket, violákat csak a kerítésen át nézegethette vágyakozva, neki csak olyan virág jutott, amelyik végigburjánzott réten-mezőn, mint valami feltartóztatlan áradat, a szél vitte, a szél hozta s csupán a napsugár nevelte.

A gyerekek újra rákezdték:

— Meséld hát, hol a vőlegényed, Fánika?

— Egész biztosan útban van már — volt a felelet. — Olyan szép az arca, mint a felkelő holdé.

— Mint a holdé? — csodálkoztak a gyerekek.

— Igen, a holdé — mondta Fánika és álmodozva a távolba nézett. — Hajnalban indult el és estére biztosan megérkezik, most még persze, nem láthatjátok. Színezüst ruhája van és szárnyas lovon jön.

A gyerekek kacagásban törtek ki.

— Szárnyas lovon? Hiszen olyan nincs is! Ha valaminek szárnya van, az madár! Bolond vagy te, Fánika!

Néhányan közülük elúnták a játékot, kitépték kezéből a virágfüzért, elfutottak a Kiserdő felé és belekiabáltak az akácokba:

— A bolondos Fánikának szárnyas lovon jön a vőlegénye, majd ha fagy, hó lesz nagy!

Az akácokon át kiszaladtak a mezőre s nem törődtek többé a höbörgős leánnyal.

De ha valamelyik mégis mellette maradt, Fánika tovább mesélt.

— Még szebb az arca, mint a holdé és okos, mint Salamon király, a piros sátor alatt megesküszünk, oszlopai aranyból lesznek a sáturnak, vagy cédrusból, ott ráhúzza ujjamra az aranyos gyűrűt és azt fogja mondani, hogy szebb vagyok mint a tündérkirálynő.

Míg ezt mondta, felemelte kezét, nézegette fehér hosszú ujjait, hogy jobban elképzelhesse a karikagyűrűt, majd levette fejéről a kendőt és síma, barna hajára tette a kész vadvirágkoszorút. Karcsú, vékony alakját most kihúzta s úgy állt ott lehúnyt pillákkal, átszellemülten, magába merülve, percekig. Ilyenkor olyan távolinak, rejtélyesnek tűnt, hogy aki gyerek még körülötte volt, megijedt s gyorsan elfutott. Mikor látta, hogy mindenki cserbenhagyja, elkezdett kiabálni:

— A sátor, mely alatt megesküszünk, szebb lesz annál, mint amelyik Lampeléknál van.

Aztán énekelt, de olyan furcsán, hogy inkább sírásnak hatott, mint éneknek.

Lampelék udvarában volt egy barna fészker, melyet supának hívtak, itt állt a fekete halottaskocsi és nem messze tőle egy sarokban az a hiborszínű selyemsátor, mely alatt a zsidó jegyespárokat eskették. Ha esküvőre készültek valamelyik zsidó háznál, a hiborszínű baldachinért és a négy tartóoszlopért egy hosszúszakállú férfi jött el Lampelékhez. Fánika ilyenkor mindig ott settenkedett Lampelék háza előtt és követte a szakállas férfit. Hiába ugrándoztak körülötte a gyerekek, hiába húzigálták ruháját — nem felelt gúnyos, kötekedő kérdéseikre. Gondolatai messze jártak. Barna, nagy szeme, egész lénye feszült várakozást fejezett ki, megbabonázva ment a baldachint vivő férfi után. A lakodalmas ház udvaráról nem lehetett őt elűzni sem szép szóval, sem fenyegetéssel. A szertartás alatt átvágta magát a tömegben és odafurakodott a sátor közelébe. Mikor a fehérbe öltözött fátyolos menyasszonyt megpillantotta, az a szelíd mosoly, mely ott lebegett máskor az ajkán, megfagyott. Olyan fájdalmat tükrözött az arca, hogy megrettent, aki rá talált nézni.

Csillag István: Herzl Tivadar

(Az OMIKE Képzőművészeti Csoport Téli Kiállítása)

A menyasszony riadozott tőle, a násznépet megbotránkoztatta, mindenkinek útjában volt. Lökdösték, taszigálták, hessegették, mint valami közibük esett furesa varjút és senkinek sem jutott eszébe felmérni a fájdalmat, mely szívét összeszorította.

Esketés után Fánika kirohant az udvarból, sírt és kiabált:

— Az én esküvőm holnap lesz, az én vőlegényem szebb.

Az utcagyerekek hozzácsatlakoztak, meghajigálták kövekkel és nevetve kérdezték:

— Mikor jön a vőlegényed, Fánika?

De ő nem hallott, nem látott. Fejkendőjét letépte, barna haja széthomlott, hosszú fekete szoknyája felverte az út porát. Sírt és nevetett egyszerre, a Temető-utcán futott át a mezők felé, valahol messze a Laborc alsó folyásánál állt meg, a csüggeteg fűzfák alatt.

Egy-egy esküvő után napokra eltűnt, s ha előkerült, megviselt volt, sáros, piszkos. Árkokban alhatott, bokrok, kazlak alatt s hulladékon élt, mint valami kóbor állat. De aztán újra rendbejött, takaros, rendes, fekete ruhában járt, koszorút font a temetőutcai árokparton, meg gyűrűt is az ujjára gyermekláncfűből.

Azóta sok esztendő telt el, Fánika halvány arcbőrére ráhúzódtak a szarkalábak, karcsú alakja megtört, egészen előregedett. De még mindig várja a vőlegényét. Nem lehet a városban zsidó mennyegző, hogy ő meg ne jelenjen. Ahányszor a szabad ég alatt kifeszítik a hiborszínű sátrat, odafurakodik a sátor mellé, tágranyilt szemmel hámulja a menyasszonyt és boldog, ha vékony ujjával átfoghatja a sátrat tartó oszlopot. Ilyenkor oldalra hajtja fejét s az átszellemültség fénye suhan át fáradt szemén. Aki így látja, könnyen elhiheti, hogy egy kitalált angyal, akit kizártak a boldogság honából s aki egész erejével azon van, hogy visszajusson oda.

MEGEMLEKEZÉS DR. ADLER ILLÉSRŐL

Halála huszadik évfordulójára

Most, hogy a pesti izr. hitközség rabbiválasztás előtt áll, különösen aktuális, hogy megemlékezzünk a pesti hitközség egykori nagynevű főrabbijáról, dr. Adler Illésről, akit a végzet erejének teljében két évtizeddel ezelőtt ragadt ki az élők sorából. Dr. Adler Illés emléke kegyeletteljesen él még a ma élő hálás generáció előtt. Tiszteletet kiváltó megjelenése, gondozott alakja, szép, magyaros nyelve, barátságos mosolya, szolgálatkészsége mindenki iránt, kisemberek áldozatos segítése közkedveltsé-

get szereztek neki. Élénk és biztatást sugárzó szemeinek megigéző barátsága, okos és höles simulékonysága a legmagasabb körök előtt is kedvelté tették. Mindenben igyekezett felekezetének hasznos, értékes szolgálatot tenni. A békés fejlődési lehetőségeknek ama áldásos korszakában, amikor az egyén még szabadon érvényesülhetett és a polgári élet virágkorát élte, a monumentális, mór-stílusú Rumbach-utcai zsinagóga fénykorának csúcspontján állott. Akkoriban töltötte be az elhunyt főpap templomának tradicionális környezetében a vezető szerepet mint közkedvelt pap, mint hitszónok, mint tanítómester, mint tanácsadó, mint lelkes előmozdítója a felekezeti, társadalmi, kulturális és jótékonsági megmozdulásoknak, mint a pesti központi rabbiság tagja, a kaszusz-bizottság egyik rabbi-vezetője, az *Áhávász Reim*-egyesületnek egyházi elnöke, majd a megalakult Magyar Zsidók Egyesületének elnöke. Széleskörű munkásságában gondja volt a hitoktatás elmélyítésére, templomi beszédeiben gyönyörködtetett, vigaszt, reményt nyújtott s még aziránt is volt érzéke, hogy az állatvédelem kérdését beszédeinek tárgykörébe vonja. A nagyháborúban mint táborigyelmező vett részt és látogatta igaz, példás, áldozatos jószágával és emberi érzéssel a háború sebesültjeit és rokkantjait. Háború után bekapcsolódott a hiterősítés mozgalmába, melynek dr. Léderer Sándor hitközségi elnök oldalán egyik szellemi vezetője volt. Amerikai útján gyűjtött nagy összegekkel gyarapította a budapesti szociális intézményeket s ezáltal népszerűsége és közkedveltsége csak gyarapodott.

Néhány heti betegsége után 1924 tavaszán elhunyt. Elmúlása, mely csapásként nehezedett a pesti zsidóságra, döbbenetes volt. A rákoskeresztúri temetőben sírja a kegyeletjárásnak valóságos búcsúhelye lett. Hatalmas sírköve Róna József szobrászművész alkotása. Neve él és emléke az idők múlásával sem torpant meg. Családtagjai valamennyien a zsidó felekezeti életnek kiválóságai, akár papi, orvosi, tanítói vagy egyéb tereken működnek.

Az *Áhávász Reim*-egyesület, melynek második papi elnöke volt, kegyelettel őrzi emlékét. E kegyelet egyik jele, hogy 1935-ben *Széfer Thórát* avatott az Egyesület a megdicsőült főpap nevének valláshű megörökítésére, másik jele a nevét viselő alapítvány lábadozó betegek támogatására.

Így fakad áldás nemes emlékéből, mely hitre és ember szeretetre buzdít.

Hübsch Alfréd

KECSKEMÉTI MÁRIA:

SZÓLHASSAK RÓLAD!

„És odaröpült hozzám egy a szeráfok közül és kezében zsarátnok volt, amelyet fogóvassal vett föl az oltárról és szájamhoz érintette és szólott: Íme, megérintette az ajkadat és eltávozik a te hűnöd és vétkeid engesztelést nyer.“ (Jesája VI., 6., 7.)

*Szabad-e nékem Rólad énekelnem,
szabad-e dalolnom, mily nagy vagy Uram,
szabad-e szent Neved tollamra vennem?
Lelkemen minden bűnöm most átsuhan.*

*Milyen legyen, ki Tefelőd szólhat?
Bár lehetnék jobb, igazabb, büntelen!
Rólad csak a szentéletű dalolhat
s most tévedéseim itt vannak velem ...*

*Ilyenkor mindig a rettenet szavával
jajdulok fel: „Uram, én bűnös vagyok,
érintsék előbb ajkamat parázssal,
oltári zsarátnokkal az angyalok!”*

*Érintsék meg, hogy megtisztult ajakkal
s lélekkel, mely már parázspan megfürdött,
szólhassak Rólad s szólhassak szavaddal,
én, kit kegyelmed énekelni küldött!*

DR. ROTH EMIL: PESZÁCH ELŐTT

Aki a zsidóság szellemét akarja megismerni, bizonyára kötelességének fogja tartani, hogy elolvasson néhány könyvet erről a kérdéstről; azután elmélyed irodalmunk alapvető műveiben, a Bibliában és a Talmudban stb. Ha feladatát nagyon komolyan veszi, nem elégedhetik meg ezeknek fordításban való elolvasásával, hanem megtanul héberül, hogy közvetlenül hasson rá a tartalom és a forma szépsége. A szavakból, a mondat-szerkezetből, az igék vonzatából, egy-egy szónak értelemváltozásából gazdag anyagot lehet gyűjteni a néplélek megismeréséhez, mert hiszen a nyelv a nép millióinak kollektív alkotása.

Van azonban a zsidóságnak egy másik szent nyelve is, ebben is benne él történelmünk lelke, ez is hoz üzenetet népünk nagy tapasztalatai felől. *Vallásos életünk nagy rendszere ez, az ünnepek és a köznapok előírásai, a születéstől a halálig tartó rendelkezések sorozata.*

Sokszor megkísérelték már irodalmunk és vallásos életünk alapján desztillálni és néhány mondatban összeállítani a zsidó élet lényeges tartalmát. Ilyen összeállítás a *Tízparancsolat* és *Májmuni* tizenhárom hittétele is. Amennyire természetes volt ez a törekvés, annyira volt ránk jellemző az is, hogy a nép hivatott képviselői ügyeltek, nehogy valaki is azt higgye, hogy akik ezeket megtanulja, már érti is, mit jelent zsidónak lenni. Azt a meglepő adatot találjuk a Talmudban, hogy valamikor a Szentélyben mindennapi ima volt a Tízparancsolat, de elhagyták, mert egyes szekták azt tanították, hogy nincs is más vallási parancs, csak ez a tíz. Nem a *Tízparancsolat*-nak jelentőségét akarták csorbítani a tannák, hanem csak azt akarták megakadályozni, hogy ezen a jogcímen megszűnjék vallási-népi hagyományunk egész rendszere. S. D. *Luzatto* mondta találóan *Májmuni* tizenhárom hittételéről, hogy a zsidóságot nem lehet elvont tanítások szűk keretébe szorítani, a zsidóság nemcsak eszmék összege, hanem örökké mozgásban levő élet.

Ha meg akarjuk tehát ismerni a zsidó lelket, ismerkedjünk meg nyelvével, irodalmával, de ha tökéletesebb átérzésre törekszünk, *vállalnunk kell másik szent nyelvét: vallási rendszerét is.* Nemcsak a zsidóságról kell tudnunk, hanem a zsidóságban kell élnünk.

Két egészen különböző felfogást valló embernek cikket szeretném itt együtt idézni és rajtuk keresztül megmutatni, hogy gyakorlati vallásos élet nélkül sem a zsidó szellemet megérteni, sem a zsidóságot fenntartani nem lehet. Az egyiket egy palesztinai munkás, a másikat a reformirányzat felé hajló „Mózes-vallású németek” egykori szervezetének vezetője írta.

A *Dávár*-ban, az ereci munkásság lapjában 1938-ban egy Köfár-Vitkin-ben élő, Jákob *Midrási* nevű munkásnak cikke jelent meg, benne többek között ez áll:

„Bármennyire akartunk is közeledni a hagyományhoz, nem bírtunk... Ünnepeink szürkék, unalmasak, nincs sem határozott programjuk, sem irányuk. Pihenőnappá váltak. Valamit még számítanak a szülői ház emlékei. Összejönnek a szomszédok, barátok, beszélgetünk: miért tudtak szüleink minden szegénységük, bajuk és az üldözések ellenére is ünnepelni?... De mit adjunk mi gyerekeinknek? Nekik nem lesz mire visszaemlékezniök! Elég, ha csak odafigyelünk egy-egy ünnepen gyerekeink beszélgetésére, megtudjuk, mennyire hiányzik lelküknek az ünnepi hangulat, a szertartás. Jogunk van-e megvonni gyerekeink lelkétől azt a boldogságot, amelynek emlékéből mi még most is élünk? De hogyan ünnepeljünk, hogyan alakítsunk ki gyerekeinknek ünneplési formákat? A választ nem szabad az időre bízunk, az néha váratlan és csaloéka feleletet ad. Megoldásért a gyerekekhez kell fordulni. Annak a feltűnő jelenségnek vagyunk tanúi, hogy míg péntek este a szülőkkel együtt mennek a templomba, másnap elmennek nagyszüleikkel, anélkül azonban, hogy erről a tanítóval, vagy velünk beszélgetnének. Ha a gyerekek nagyapjuknál ünnepeltek és azután hazamennek, megkérdezik: miért nem csinálnak szüleik is éppen úgy, mint a nagyapánál van? Apuka, miért nem csinálsz te is olyan szépen, mint nagy-

apa? Te csak fekszel a diványon és ujságot olvasol. Ha azután az apa enged a kérésnek, figyelj a gyerek, hogy semmi el ne sikkadjon: *ábbá*, miért nem mondd el te is azt a szép éneket, mielőtt a borból iszol?“ ...

Egy héberül beszélő, ereci munkásnak, vagy kiszegédnek egyszer csak az az érzése támad, hogy zsidónak lenni mást is jelent, mint amit eddig tett. Hogyan jutott el eddig? Nem ismerem Jákob *Midrási*-t, de az ő útja is csak olyan lehetett, mint a többi sok ezeré. Vallásos szülői házban nőtt fel valahol Kelet-Európában. A gyerekkori szigorú vallásosság, a korszellem hatása alatt, lassanként elhalványult. Ez azonban nem okozott nála nagy hiányérzést, mert belépett egy cionista ifjúsági mozgalomba és a *kén*, az ifjúsági otthon sokat pótolta. A péntek esték visszatérő hangulatának helyére a rendszeres heti összejövetelek kerültek. A forrongó mozgalmi hangulat, a közösségben való feloldadás helyettesítették a hagyományra való támaszkodás biztonságérzését, a régi vallásos *bittáchon*-t. A cháluci életre való készülés szinte messiási révületbe hozta, lázasan tanult héberül és lobogó tűzzel táncolta esténként, előbb a gálutban, majd Köfár-Vitkinben, a hórát. Egyetlen rajongó hangulat töltötte el éveken át. De most már nem táncol, vagy legalább is nem olyan gyakran táncol hórát. Most mintha megtorpant volna, mint az az ember, aki elérte legnagyobb vágyát és hirtelen nem lát célt maga előtt. Ebben a héber szépségű világban ráébred arra, hogy zsidónak lenni többet jelent, mint amennyit eddig ő tett. Megtudja, hogy a szavakból álló nyelv mellett van egy másik nyelve is a zsidóságnak, az, amelyet hagyománynak, vallási törvénynek, *micvá*-nak neveznek. Megtanult héberül és ezen keresztül eljutott Izrael klasszikus alkotásainak közvetlen befogadásához. Megtanulta, ami megtanulható, átvette szellemi tapasztalataikat. Nyelve héber lett, de a teste, egész magatartása — érzi jól — még nem egészen zsidó. Saját életének és különösen gyermekének megfigyeléséből rájön arra, hogy népünknek rengeteg olyan történelmi tapasztalata van, amit nem lehet szavakon át megtanulni, leírásokból sem lehet felfogni tökéletesen, tapasztalatok, amelyek évezredekken át gyűjtött a nép és belevitte azokat a vallásos magatartásba és életmódjának előírásába.

Minden ünnepnek, szertartásnak van valami eszméje is, szellemi művelettel kimutatható tanítása, mint például a most közeledő pészách ünnepben a szabadság gondolata. De vajjon bekapcsolódott-e igazán a zsidó évezredekbe niszán 15-én az, akinek ünnepe abban áll, hogy elolvas néhány ujságcikket az egyiptomi kiszabadulásról, egy értekezést a pészáchról, vagy esetleg még az időszerű bibliai fejezeteket is átnézi? Nem lehet szavakkal elmondani, mi az, amiben más és amennyire több van a valóságos ünnepben, mint a legszebb leírásban és a legokosabb vallásbölcseleti könyvben. *Ágnon* arról ír egyik novellájában, hogy egy chászidot megkérnek, mondja el, mi volt mesterének legszebb tanítása. A válasz helyett az feláll és bemutatja a cáddik ünnepi körtáncát, — és a jelenlévők mind érezték a mester élő tanítását.

Ha valaki ma őszintén közeledik a zsidósághoz, az csak az eddig lefolyt zsidó történelmet akarhatja folytatni. Azt mindenki elismeri, hogy a zsidóvá levéshez nem egynek közölünk rengeteget kell megtanulnia. (A cionista ifjúsági mozgalom követeltek: zsidó történelmet, irodalmat, szociológiát, Erec Jisráel földrajzát és héber nyelvet.) Van azonban az irodalmon és a szótárba foglalható héberen kívül egy másik szent nyelvünk is, amely most, az újkezdés idején különösen alkalmas rá, hogy elmondja nekünk a nemzedékek nehezen összegyűjtött titkát. Mint a mester tanítását csak az élő táncból, úgy történelmünk értelmét is csak a zsidó lélek művészi alkotásának, vallásosságunknak életrekeléséből lehet teljesen megtanulni.

A zsidó ifjúsági mozgalmaknak, (a cionista ifjúságnak, a kulturális egyleteknek, a vallásos-köröknek és a Bibliaköröknek), be kell venniök a gyakorlati vallásos életet rendszeres munkatervükbe.

Egy vallástalan korszakban felbecsülhetetlen szolgál-

latot tehet a zsidóságnak az úgynevezett kultúrmunka. Történelmi jelentőségük volt a cionista ifjúsági mozgalmaknak is, mert kiélési formát adtak a vallásosságukban megrendült tömegeknek és lehetővé tették, hogy ideális alapon zsidók maradhassanak. Ma már hebizonyosodott az, hogy a nyugati intelligenciát a kitéréstől, a keleti ifjúságot a haloldali asszimilációtól a zsidó megújulás gondolata mentette meg.

De mi történik, ha a *kibbuc*-ban élő *cháluc* felett már elmúltak a hórázás lángoló napjai, mit jelent akkor részére a zsidóság? És mit jelent a Jákob *Midrási*-k fiainak, akiknek a héber beszéd, a *kibbuc*, Erec Jisráel már nem forradalmi tény, hanem szürke természetesség, — mit mond nekik, a beérkezetteknek a zsidó lét? Hát nem jelentene már semmit sem? De Jákob *Midrási* a második nemzedékkal való találkozásból rájött arra, hogy a zsidóságnak van még mondanivalója, neki és fiának. Az ünnepek vallásos hangulatú szent nyelvét akarja megtanulni, hogy élete gazdagabb legyen általa. Ahogyan nem volt mindegy, hogy a dolgok és fogalmak nevét az új országban héberül, vagy más nyelven mondják-e el, nem lehet mellékes az sem, hogy az elvont eszmék zsidó, vagy idegen formában nyerne-e kifejezést. Aki meg akarja tanulni teljesen, mit jelent zsidónak lenni, annak a zsidó sorsvállalás után meg kell tanulnia másik szent nyelvünket, a sajátos színezetű zsidó vallásosságot is.

A zsidó ifjúságnak csak az adhat *erkölcsi jogot a népektől való elkülönüléshez*, hogy tud eredeti kulturát teremteni, hogy értéknek tekinti a maga egyéni zsidó szellemét és az általános emberinek *más hangon, más színben* való kifejezését. A külön zsidó ország követeléséhez sem lenne elég erkölcsi alap a külső nyomás, ha nem hinnénk azt, hogy a zsidó népi jellegzetességek, a zsidó vallásos élet, értéket képviselnek. Ha a *peszách* csak annyit jelent, hogy „a fáráo elbukik“, hogy „eljön a szabadság“, ha a *chanukká*-t el lehet intézni azzal a mondattal, hogy az „a kicsinyek erejét hirdeti a tömeggel szemben“, ha a *sávuót* csak „a könyvnek és az erkölcsi törvénynek napja“, ha tehát semmi egyéni nincs életünkben, akkor miért ne masirozhatnánk mi együtt másokkal, akkor miért fordítunk annyi szent akaratot zsidóságunk fenntartására, miért vállalják a *chálucok* egy újabb országnak építését és a velejáró bonyodalmakat? Ha csupán az üldözés megszüntetéséről lenne szó, akkor sokkal univerzálisabb jelszavak után járhatnánk. Ám éppen az ad munkánknak szépséget és az ad erkölcsi alapot az elkülönüléshez, hogy mi másként tudjuk ugyanazt az eszmét kifejezni, vagy ünnepelni.

Mi az emberiség értékgyarapodását látjuk abban, hogy Eliezer Ben Jehudának és társainak sikerült életre kelteniük a héber nyelvet. Az a meggyőződésünk, hogy az egész világot szolgálták vele, mert újra feltártak egy forrást, amely valamikor sokat adott a világnak, később mocsárrá romlott és amely még a jövőben sok áldást adhat. De ha mi egyszer vállaltuk magunk és a világ lelkiismerete előtt a zsidóságnak fenntartását, akkor vállalnunk kell a szavak mellett a lélek és a test nyelvét: vallásos törvényeinket is.

A zsidóságra nemcsak az jellemző, milyen eszméket hirdet, milyen gondolatok nyerne kifejezést egy-egy ünnepeben, hanem az a mód is, ahogyan azt elmondja. Itt a forma azonos a lényeggel, akár csak a művészetben. Nemcsak az a fontos, *mit* mond a művész, hanem az is, *hogyan* mondja el. Van-e sejtelve annak *Petőfi*, vagy *Bialik* költészetéről, aki csak verseik tartalmát ismeri? Legalább olyan értékes, lényeghez tartozó azokban a tartalom mellett a vers zenéje, a sorok lejtése, a szavak sorrendje, szóval az egész mű formája, a hang, ahogyan az kifejezést nyert.

Sokkal súlyosabb ez a kérdés az olyan embernél, aki nek abhól állt zsidósága, hogy hitközségben, kulturális, vagy szociális egyesületben töltött be állást. Hadd idézzem itt a fenti erעי cikknek kiegészítéséül Friedrich *Brodnitz*-nak 1939-ban írt vallomását. Éveken át volt *Brodnitz* a *Central-Verein*-nak egyik irányítója, majd a német zsidóság birodalmi szervezetének, a *Reichsvertretung*-nak a sajtófőnöke. Newyorkban való letelepedése után egy idő múlva ujságcikkben számolt be tapasztalatairól, mit jelent

neki most a zsidóság, amikor már nincs meg a régi előkelő tisztsége: „Mind világosabbá és kézzelfoghatóbbá válik előttem, hogy részünkre eddig a szervezeti munka jelentette a zsidó közösség és szellem kifejező formáját. Azok, akiknél a vallásos életmód lényüknek valóságos középpontja volt, nem érzik annyira a velük történt nagy változást; ezek aránylag könnyen találják meg itt is kapcsolatukat a nekik megfelelő csoporttal. De mi lesz a többiekkel, velünk? Amíg a *Central-Verein*-ban voltunk, a rengeteg munka és tevékenység közben csak ritkán éreztük szükségét, hogy megvizsgáljuk, mit jelent zsidó voltunk. Annál kétségbeejtőbben mered most elénk ez a kérdés.“

A régi német reform-zsidóság vezetője bizonyosan gondos elméleti oktatást kapott a zsidóság szellemi tartalmáról, mégis azon veszi magát észre, hogy az elvont zsidó ismeretek, a kultúrzsídóság nem adhatnak életének megfelelő tartalmat, egy közületben való tisztség is sokszor csak lát-szatszídóvá teszi annak viselőjét. Vége a tisztségnek, vége zsidóságának.

Az említett példakkal nem a felnőttek kérdését akarom most felvetni, hanem az ifjúsági mozgalmaknak szeretném hebizonyítani, hogy a zsidóságot fenntartani, a zsidóság teljes történelmi igazságát magunkba fogadni sem Erec-ben, sem a gálutban nem lehetséges a vallásos gyakorlat vállalása nélkül.

A hitoktatáson kívül számottevő nevelőhatásuk csak az ifjúsági mozgalmaknak van, tehát ezek azok, amelyek a neológ ifjúságnak vallásos téren is legtöbbet adhatnak. Elég, ha csak a héber tanulásban elért óriási eredményeikre mutatok rá. Ha ebben ilyen sikereik voltak, bizonyosan sokat tudnának tenni a zsidó életformákra való nevelésben is. Magától értetődővé kell tehát tenni az ifjúság körében, hogy aki vállalja a zsidóságot, annak ezen a téren is vannak kötelességei.

A mai körülmények között természetesen nem lehet szó arról, hogy az ifjúsági mozgalomba való belépést vallási feltételekhez kössük. De vegyük példának a héber nyelv propagandáját. A belépők rendszeren teljesen tudatlanok. Először arról győzik meg őket, hogy egy közösséghez tartoznak. A zsidóság megszerettetése után megmagyarázzák, hogy a teljes zsidó megtanul héberül is. Lassanként ugyanis azt veszi észre az ifjú, hogy a vezetők mind tanulnak és tanítanak. Ismételten hall propaganda-előadásokat. Rövidesen, ha más nem, a szégyenérzés kényszeríti rá, hogy ő is tanuljon. A mozgalom belső illemtanához tartozik, hogy valamire való tagnak kell héberül tudnia. Egyesek csak néhány szó ismeretéig viszik. Lesz, akinek néhány száz szó a tudománya és azt forgatja, néhányan tökéletesen megtanulják a héber nyelvet. Ilyen kedvező légkört kell teremteni a vallásoság részére is.

Nem az ortodox rétegekre, hanem a neológ ifjúság nagy tömegeire gondolok most, tehát tudatában vagyok annak, hogy a követelmények is csak nagyon szerények lehetnek. Egy politikai párthban lehet esetleg a vallást magánügynek tekinteni és megelégedni azzal a követelménnyel, hogy senki se sértse a másik vallási meggyőződését, de egy nevelő ifjúsági mozgalomban ez az álláspont tartahatatlant. Különösen érvényes ez a zsidó ifjúsági mozgalmakra, hiszen legszebb népi értékeink vallásos színezetben nyilvánultak meg. *Peszách* nélkül nincs zsidóság és nem csupán a *peszách* eszméje, hanem maga a valóságos *széder*, a pászkaevés és a kenyérről való lemondás nélkül nincs zsidóság.

Legyenek az ifjúsági mozgalmakban vallásos műsoros estek, gondosan előkészített vallásos nevelési rendszer! Legyen a „szervezési hónap“ és a „héber hónap“ mellett a hagyomány elmélyítésre szánt hónap is. *Nagyon keveset kérjünk, de azt kérjük ismételten*, nyomatékosan, a nevelő munka százféle ügyes módján; nem kényszerítéssel, hanem meggyőződéshől jövő fáradhatatlan szeretettel. Azokkal a vallási törvényekkel kell kezdeni, amelyek a mai fiatalhoz lélekben legközelebb állnak, és amelynek vállalására elegendő akaratereje lesz.

Új utakat kell keresnünk, túl ortodoxián és neológián; haladó szellemű, hívő, hűséges utakat.

SASS IRÉN: BRÓDY SÁNDOR HALÁLÁNAK HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

Színésznő-, táncosnő-, színész-, sőt cigányprímás-kultusz mindig volt Magyarországon, a mai sztárimádást megelőző időszakokban is, de író-kultusz nem igen. Utaztam már *Herczeg* Ferencsel együtt a villamoson s a legnagyobb, élő, magyar író senki fel nem ismerte. Találkoztam *Zilahy* Lajossal egy kis, csendes, pesti sétatéren, egyedül sétált, karfafont kézzel és senki meg nem fordult utána. Nagy, sőt legnagyobb olvasótáború író személye iránt sem érdeklődik a magyar közvélemény addig, míg valami politikai, vagy egyéb háborúság ki nem tör körülötte, „Divatos” író, úgy ahogy azt például Párisban értelmezik, nálunk alig egy-kettő, ha akadt. Ezek közé a „divatos” írók közé tartozott a maga idejében *Bródy Sándor* is. Ha századeleji napilapokban, vagy folyóiratokban lapozgat az ember, csodálkozva látja, hogy hányszor találkozik hasábjainak *Bródy Sándor* nevével úgy, hogy *nem ő írt*, hanem *róla írtak*. Itt járt, ott járt, elutazott Pestről, visszaérkezett Pestre, ezt tette, azt tette, ezzel, vagy azzal a nagynevű színésznővel vacsorázott, vagy ebédelt itt, vagy ott s ekkor, meg ekkor ezt, meg ezt a csaknem megfellebbezhetetlen igazság számba menő véleményt nyilvánította erről, vagy arról. Az tetszik ki ezekből a személyi hírekből, pletykákból és beszámolókból, hogy *Bródy Sándor* Budapest elismert *nevezetességei* közé tartozott, értékelték, becsülték, szerették, népszerű volt, „divatos” volt, annak dacára, hogy ennél több is volt: *nagy író volt*.

Most, halálának huszadik évfordulója alkalmából az egyik zsidó kulturális intézmény emlékünnepe keretében emlékezett meg róla. Az emlékünnepe hibátlanul volt megrendezve. Az író méltató jeles, zsidó magyar író, a Kisfaludy-Társaság tagja, a *Bródy*-műveket interpretáló előadók, tehetséges és jónevű fiatal színésznők. És a terem, mely jó, ha százötven személy befogadására alkalmas, alig hogy megtelt. Ha azoknak, akik *Bródy Sándor* hatalmas példányszámú regényeit, vagy nem egyszer százas szériákban futó színdarabjainak zsöllyeit valaha megvásárolták, harminc év előtti ifjú *Bródy*-olvasók, *Bródy*-nézők, *Bródy*-rajongóknak csak egy százaléka elment volna a *Bródy* emlékére idéző irodalmi matinéra, még a kapualja is meg kellett volna, hogy teljék velük. De a matinén csak azok voltak jelen, akik minden ilyen matinén, szinte hivatalból jelen vannak, meg aztán néhány, régi jó barát, személyes ismerőse a halott *Bródy Sándornak*. Az *olvasótábor* hiányzott. Ez az élettől duzzadó, sokszínű, kitűnő, zsidó magyar író, *alaposan meghalt az utolsó húsz év alatt*.

*

Kinek hibája ez? Elsősorban a *magyar zsidóságé*. Nem melegség, hogy az utolsó húsz év nagyjából nem kedvelt sem élő, sem halott zsidó írók kultuszának. A magyar zsidó olvasóközönség az utolsó húsz év alatt is vásárolt könyveket és járt színházba. Hogy lehet az, hogy senki-nek sem hiányoztak *Bródy Sándor* sajátos zamatú, prózai írásai? Hogy lehet az, hogy a *könyvkonjunktura* legutolsó néhány évében még üzleti szempontból sem jutott senkinek eszébe egy-egy könyvnapra kihozni valamelyik *Bródy*-regényt? Nagyobb némaság lamadt *Bródy Sándor* körül a halála után, mint amekkora lárna volt körülötte, amíg élt, amíg itt járt a pesti utcán, szinte halála percéig, mint kávéházi író-fejedelm, minden rendű és rangú, korú, felekezeti és fajú író- és művészsleppel maga

mögött. Nem ezt érdemelte *Bródy Sándor* elsősorban a magyar zsidóságtól és ha mégis ezt kapta, akkor *a magyar zsidóság nem érdemelte meg ezt az ízzó színekben szikrázó, igaz és becsületes zsidó magyar írástudót*.

*

Bródy Sándor becsületesen és őszintén volt zsidó magyar író. Szép, délceg, orientális figurája büszke beduinlelket hordozott, mely egy pillanatra sem egyezett volna bele, hogy *belőle egy molekulányit akár ő maga, akár mások el-, vagy megtagadjanak*. Azok közé a zsidószármazású magyar írók közé tartozott, akik, ha a magyar parasztot, a magyar vidéket írták, a törzsökösen magyar származásúak természetességével tudták ezt tenni s hiányzott belőlük az a túlzottság, a törleszkedő hizelgésnek az az ellenszenves buzgósága, mely nemcsak zsidó, de egyéb, nem magyar származású magyar írók írásait oly gyakran hántóan *magyarkodóvá* teszi. *Bródy Sándor* falulátása nem láncoslobogós, körülteremtettézt, idilli népszínmű-magyarkodás. A modern, realista regényírás magyar előfutára, úgy rajzolta a falu parasztságának és a vidék intelligenciájának multszázadvégi és e századeleji képét, hogy ez a kép sokkal inkább beleillik egy *Móricz-kép*-

Örkényi Strasser István: *Géniusz*
(Az OMIKE Képzőművészeti Csoport Téli Kiállítása)

sorozatba, mint mondjuk, a német származású Tömörkény István falusi képei. Bródy nem kuriózumot, nem néprajzi érdekességet látott a magyar parasztban, hanem a maga ezer, sajátos problémájával vesződő annak megoldásában magára hagyott magyar embert, akinek problémái országos viszonylatban, semmivel sem kevésbé jelentősek, bonyolultak és megoldásra megéretebbek, mint akármelyik városi társadalmi réteg problémái. Aki a magyar falu szociális problémáit olyan éles, merész, kritikus szemmel tudta meglátni, mint Bródy a *Dadá*-ban, vagy *A tanítónő*-ben, az kellett, hogy felelősségérzést hordozzon magában a falusi magyarsággal szemben, noha nem származott közülök, de nagyon ismerte és nagyon szerette őket. Az az író pedig, aki a múlt századvég és e századelő városiasodásának aranykorában, a magyar életből éppen a parasztot látta meg, elsősorban feléje fordult érdeklődésével s nagyvilági, „divatos” pesti író létére kis parasztlányok elfogult szeretettel megrajzolt egérke-figuráját állította a legfiatalabb, legnagyobbvilágibb pesti színház színpadára, olyan természetesen és annyira magabiztosan érezhette magyarnak magát, hogy ezt a magyarságát bajosan vitathatja el tőle akármiféle korszellem. Csak, aki elfogult és vak, az nem veszi észre, hogy témalátásban, problematikában, harcok igazmondásban, politikai és szociális véleménynyilvánításban s mindezeknek a belső dolgoknak külső, stílusbeli megfogalmazásában milyen közel áll Bródy Sándorhoz két törzsökösen magyar, halhatatlan kortársa: *Móricz* és *Ady*. Bródy Sándor azok közé a zsidó magyar írók közé tartozott, akiknek joga van a magyar faluhoz nyulni, mert ha Bródy Sándor megrajzolt egy Nagy János nevű hevesmegyei kovácsmestert, azt tényleg Nagy János hevesmegyei kovácsmester volt a maga mesterkéletlen, cifrázatlan valóságában s nem — mondjuk — Grosz József budapesti cipőfelsőrészkészítő, akit csupán verejtékezve magyaroskodó zsidó magyar alkotójának önkénye akarna velünk Nagy Jánosként elfogadtatni.

*

Bródy Sándorhoz hasonlóan, mélyen átélt magyarságú zsidó írók közel, vagy távol, kevéset találunk a zsidó származású magyar írók táborában. Legfeljebb még egykét, kisebb kvalitást lehet melléje állítani. De hiszen ez elég is. Bródy Sándor egymagában is eléggé reprezentálhatja a magyar zsidóság magyar meggyökerezettségét, mert a nemzsidó magyar írók között is a *Móriczok* és *Szabó Dezsők* mellett, inkább csak magyarkodók vannak többségben. És ez a magyarkodó többség, persze, a tehetégtelenebb és egyben hangosabb része is a nemmagyar és nemzsidó származású magyar íróknak, aminthogy a zsidó származású magyar írók között is éppen a tehetégtelenebbek és mesterkéltebben magyarok a hangosabbak és mellveregetőbbek, a csakkizárólag és legkizárólagosabban magyarok, akik ezt a szót, hogy: zsidó, még álmukban is elfelejtik.

*

Bródy Sándor annyira magyarnak érezte magát, hogy minden neurotikus gátlás nélkül, szabadon és fesztelenül meg tudott benne szólalni a zsidó is. Zsidó látása éppen olyan életteli teli és valóságos, éppen annyira kendőzetlen és hízélgés nélküli, mint magyarul látása. Zsidó figuráinak sajátosságát pedig nem gyermekkori emlékek szentimentalizmusából fakadó vallási motívumok adják meg, hanem a valóságos életnek azok az apró, de letagadhatatlan külső és belső vonásai, melyek a pesti zsidó kispolgárt a pesti nemzsidó kispolgártól, vagy a falusi zsidót a nemzsidó falusiaktól felfogásban, életfilozófiában, a kívánatos

és nem kívánatos értékelésében, ízlésben és magatartásban megkülönböztetik. Az írói nagyság egyik legbiztosabb fokmérője mindig az írói őszinteség. Bródy Sándor őszinte író volt s ezért nem túlságosan nagyszámú zsidó figuráját, az őszinteség ösztönös valóságérzékelével, nem mint külön vallásfelekezeti alapján, hanem népi, vagy mondjuk így: kulturhistóriai alapon együvé tartozó közösség tagjait, a hétköznapi polgári magatartásának szavaiban és gesztusaiban rajzolja meg, a valóságnak megfelelően, külön, magyar embertípusnak.

*

Húsz évvel ezelőtt eltemettek egy nagy író, aki magyarnak is, zsidónak is, igaz volt, aki mint magyar és zsidó odatartozásával csak tisztességet hozott mindkét oldalra. Ha ma élne, bizonyára nem hallgatna. Büszke beduinlelke fellázadna és perelne a maga, oly nagyra taksált magyarsága nevében a magyar emberségért, a magyar igazságosságért és magyar becsületért, hogy ismét emberséges, becsületes és igazságos magyarnak érezhesse magát. És nem dugná be fülét a zsidó jelszavak elől sem, mert ha — saját szavai szerint — a magyar paraszt közelebb állt is szívéhez, mint a galíciai zsidó, viszont a magyar zsidó legalább annyira szívügye volt, mint a magyar nemzsidó.

Igaz ember volt. Nagy író volt. Szégyeljük magunkat, hogy halála után húsz évig halottnak hagytuk és nem támasztottuk fel őt a magyarság és a magunk becsületére!

ANTAL GÁBOR:

SZORONGATOTT BŰNÖS

*A Zifeusok keresik kegyetlenül a testem,
és a Démonok kergetik könnyörtelen a lelkem
Szelá! — mondom, — segíts, hiszen
ajándékom Neked viszem.*

*Az idumeus Doég jött, hogy ő is kaparintson,
és a hamis atyámfia, hogy gonoszra tanítson.
Szelá! — mondom — pusztítsd e párt,
nem gondolnak ők soha Rád.*

*A filiszteushad kínoz törvénytelenül Gáthban,
nyomorgatással előlik minden kedvem és vágyam.
Szelá! — mondom, — én Istenem,
gondoljál végre hát velem.*

*Nem látom már a zászlót sem, amit nekem ígértél,
és Edomba, az erősség várába sem kísértél.
Szelá! — mondom — nyujtsd hát karod,
hajlítsd felém akaratom...*

*Mégis már látom, bűneim vettek erőt csak rajtam;
csak gyávaságnak okáért zengett panaszlón ajkam.
Szelá! — mondom, — mert tisztítás
csupán e megpróbáltatás.*

*Mert ajándékot, ó, Uram, nemcsak Neked viszek,
már Mammon elé is hordtam búzákat és friss vizet.
Szelá! — mondom — áldott e frigy,
minden napfényre derül így.*

*Vélem gondolsz, mikor rablók seregét küldöd rám.
Vélem gondolsz, mikor halálra hív az óceán.
Szelá! — mondom, — lanttal elő,
áldott az Úr, neve dicső!*

DR. MUNKÁCSI ERNŐ: OMZSA-MEGILLA

A zsidótörvények keletkezésének idején egy cikkemben ezt írtam: „A történelem azt bizonyítja, hogy ha egy közösségnek még van életereje, az a külső támadásokra a belső megerősödés folyamatával reagál.“ A magyar zsidóságnak ilyen belső megerősödési megnyilvánulása az *Omzsagondolat*, az ebben megnyilvánuló segítő készség és az egymásrautaltság történeti öntudatot felkeltő hatalmas eszméje. Ez vezetett arra, hogy 1942-ben az Omzsa kiadta a nagy sikert aratott haggádáját, amelynek colofonjában magyar és héber nyelven a következő olvasható.

„Az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (Omzsa) adta ki ezt a peszachi haggádát, hogy az egyiptomi rabszolgaságból való csodás kiszabadulás példájával hasson a jelenlegi nemzedékre.“

Ugyanez a gondolat irányította az Omzsa vezetőségét, amikor elhatározta, hogy megillát is ki fog adni. Mert a zsidóságnak ez a két ünnepe: a peszach és a purim közös gondolatban találkozik. Az első az egyiptomi rabszolgaságból való kiszabadulás emléke, a másik a hámáni gonoszság szülte végveszélyből való megmenekülés napja. „Kiszabadulás“ és „megmenekülés“ a zsidó történelem két fáklyája, amely nemcsak a múlté, hanem az évszázadok örök időszersősége.

S ezt a gondolatot megérezte a zsidó művészet is. Nem véletlen műve, hogy a zsidó miniatürművészet remekei e két ünnepre utaló könyvben találhatók: a haggádákban és a megillákban. A zsidó optimizmus, a jövő reménysége, a művészet alkotó erejével gyönyörűen díszített megillákat teremtett, amelyekben életre kelt a purim napjának csodálatos, mozgalmas eseménye, tragikus háttere és drámai fordulatai. A reneszánsz kortól kezdve különösen Olaszországban festettek, vagy részben metszettek nagyszerű megillákat és ezeknek egyike Budapesten van, a rabbiképző intézet méhai nagynevű professzora Kaufmann Dávid birtokából a Magyar Tudományos Akadémia kezelésébe került ú. m. Kaufmann-gyűjteményben. (A. 14. sz. kódex). Ezt a kódexet lefényképeztettük és az Akadémia engedélyével az Omzsa mélynyomású facsimile kiadásban teszi közzé az illusztrált megilláknak ezt az egyik legszebb darabját. A XVIII. század elejéről való, a pompás barokk korszak virágzásának idejéből, amelynek minden jellegzetességét megtaláljuk benne. Az eredeti tekerés 39 cm. magas és 18 hasábot (columnát) foglal magában. Minden columnát felülől díszes portálé zár le. A portálékat csavaros oszlopok tartják, amelyek meneteit aranyos füzérek díszítik. Általában ez a kódex ragyogó ornamenseivel, arany, ezüst piros és kék színek gazdagságával bámolatba ejti a szemlélőt.

Az Omzsa-megillát dr. Polgár György-nek a történeti multba tekintő felhívása vezeti be, azután magyar fordítás következik (dr. Kohn Zoltántól) és néhány tanulmány egészíti ki. Az egyik tanulmány bemutatja Eszter-könyvnek hatását az irodalomban a midrasi hagyományoktól kezdve a legújabb kor Eszter-drámájáig (dr. Kohn Zoltántól), a másik a megillák művészetével foglalkozik (dr. Munkácsi Ernőtől), a harmadik az Eszter-könyv anyagának általános művészeti vonatkozásait tárja fel (dr. Naményi Ernőtől). Számos, részben színes műmelléklet mutatja be a különböző korok megilla-típusait és a leghíresebb művészeknek az Eszter-könyv anyagából merített drámai képeit. Sajnos, nyomdatechnikai nehézségek miatt az Omzsa-megilla ez évi purimra nem készülhetett el, de ez alkalommal beszámolunk erről az irodalmi vállalkozásról és az Eszter-könyv művészetéről szóló tanulmánynak néhány részletét bemutatjuk.

*

Az illusztrált haggada képzőművészetileg fejezte ki a széder-este alap gondolatát: a zsidóság nem egyszer szenvedett, nem egyszer üldözték, s „ahogy kiszabadult az egyiptomi szolgaságból, úgy megmenekülhet a jelen nyomorúságából is.“ Az isteni megváltás megisméltődhetik. De ugyanezt a gondolatot fejezi ki a purim ünnepnek példája is. A hatalmas perzsa birodalom zsidói a végveszély szélén

állottak. Hámán királyi engedélyt kapott az összes zsidók kiirtásához. De a legnagyobb veszély idején van legközelebb az isteni segítség. „Aki vermet ás, maga esik bele.“ Hámán elpusztult, de a zsidóság megmenekült. És a néplelek hite szerint ez a példa is megisméltődhetik. Ahogy a zsidóság Áhásvérus király korában csodás módon megmenekült, ez lesz a sorsa a jövőben is, valahányszor veszedelem fenyegeti. És ahogy a képzőművészet az egyiptomi kiszabadulás történetét képes ábrázolásokkal díszítette, ugyanezt tette a zsidó megmenekülés könyvével, Eszter királyné megillájával is. Ebben van a peszachi haggada és az Eszter-könyv művészi paralellizmusának alapja.

S ennek a művészi paralellizmusnak kifejezője az újból felépítendő Jeruzsálem képe, amely — mint láttuk, — a peszach-haggada képsorozatának befejezője, de megjelenik az Eszter-megilla miniatürjei között is és ezzel jelzi, hogy mind a két ünnepen a zsidóság a mult történetéből egyformán vesz példát és merít reményt az eljövendő megváltásra, amelynek szimbóluma az újra felépítendő Szentély.

*

A haggada művészetének jelentős irodalma van. Az Eszter-könyv illusztrálásának története még gyermekcipőben topog, de azért ez is fontos része a zsidó szellemtör-

Megilla-illusztráció

(A M. Tud. Akadémia Kaufmann-gyűjt. A. 14. sz. kódex)

ténetnek. Az Eszter-könyv művészetének kiindulási pontja: a biblia, az ünnepi imakönyv (a machzor) és a peszach-haggáda.

Már korábban említettem, hogy a középkorban szokás volt miniatűrös képekkel díszíteni a *bibliát*. Az Eszter-megilla is része a bibliának és itt adódik az első alkalom, hogy az Eszter-könyv tartalmával kapcsolatos képeket fessenek. A középkorból való két olyan bibliát ismerünk, amelyben az Eszter-megillát miniatűrös képek magyarázzák. Az egyik a breslauer városi könyvtár bibliája, amely 1238-ból való, a másik a krakauer zsidó község birtokában volt és a XIV. századból származik. Mind a két biblia illusztrációinak az a sajátossága, hogy képei tanítani akarnak, nevezetesen a jónak a gonosz feletti diadalát akarják kifejezésre juttatni. A breslauer biblia képét megtaláljuk az *Encyclopaedia Judaica*-ban (VI. kötet 806. old.) Az oldal alsó részén Eszter királynét és Ahásvérus királyt látjuk. Mind a kettő trónon ül és ujjal mutatnak a lap jobbszélén levő képre, amely Hámánt és tíz fiát az akasztófán ábrázolja.

A *machzor*-okban (ünnepi imakönyvekben) előforduló illusztrációkra példa a lipcsei egyetemi könyvtárnak a XIV. századból való kézírata. Ilyen a darmstadti országos könyvtárban levő 1348-ban Hammelsburgban írt machzor is, ahol Hámán állatfejűen van ábrázolva és a vatikáni könyvtár 324. sz. kódexe, amelyet Nechemia ben Samuel írt 5159-ben (1399-ben). Az utóbbi machzor 180. oldalán kezdődik az Eszter-megilla. A bevezető inicialé egy ugró croszlán. Baloldalt egy férfi látható, aki alacsony emelvényen áll, kezében Eszter-könyvének tekercse. A tekercs felgöngyölésre szolgáló fának olyan kidolgozása van, mint aminőt Itáliában ma is gyakran látni. Felül és alul gömbben végződik.

A peszachi *haggadák*-ban megjelenő Eszter-könyv-nyagra példa a párisi Rotschild-haggáda, amelynek egyik lapján két ilyen miniatűrös kép is van. Az egyik Eszter királynő udvarhölgyeinek elrendeli a böjtöt, a másikon Hámán lóg az akasztófán. Ezek a képek a korai reneszánsz remekei.

De sem a biblia, sem az imakönyv, sem a Haggáda nem volt alkalmas arra, hogy bennük az Eszter-könyv illusztráló művészete kifejlődjön. *Azok a képek, amelyek itt előfordulnak, egyes jeleneteket, kiragadott mozzanatokot ábrázolnak, anélkül, hogy egységes, művészileg összefüggő képsorozatot alkotnának.* Pedig széles skálájú ábrázoló anyag állott rendelkezésre. Nemcsak a bibliai Eszter-szöveg drámai anyaga, hanem a hagyományos irodalomban (midrasban) fennmaradt legendák tömege, pld. a Targum sénéi elbeszéli, hogy a fák tanácskoztak és megtagadták, hogy Hámán felakasztására használják fel őket. Csak a cédrus vállalkozott rá. Egy másik midrás elmondja, hogy Mordekhaj diadalmenetekor oly fáradt volt a böjtölés miatt, hogy nem tudott lóra szállani, ezért Hámánnak nyakát kellett tartania s onnan ugrott a kengyelbe. A midrás (Socher Tov 22.) egész képsorozatot említ, amely a következőkből áll: Mordekhaj a királyi palota kapuinál; Eszter mint királyné; a király álmatlan éjjele és az emlékek könyvének felolvasása; Mordekhaj diadalmenete; Hámán az akasztófán; Ahasvérus parancsa a zsidók megmentésére; Mordekhaj a királyi fogadtatás után királyi ruhában jelenik meg; „a zsidóknál világosság volt“.

Ilyen gazdag monda-irodalom mellett, amely már képzőművészeti ábrázolásra megérett jelenetekben kristályosodott ki, elképzelhetetlen, hogy a zsidó miniatűrök már a középkorban nem alkották volna meg az Eszter-megilla képsorozatának típusát. *A parallel illusztrált könyvnek, a peszach haggádának képsorozata ebben az időben már kialakult és bizonyosnak vehető, hogy ugyanaz a teremtő erő az Eszter-könyv miniatűrjeit is — ha nem is egyidejűleg —, de nem sokkal később a fejlődésnek ugyanazon fokára emelte.* De míg peszach-haggadák nagy számban maradtak meg az utókorra, a középkori illusztrált Eszter-könyv-tekercsek elvesztek.

A legrégebb díszített Eszter-könyv típusát a kizárólag ornamentális és főleg *arabesk* motívumokból álló keret-díszes megillákban látom. Az ornamensek később kibővül-

tek: fénystollú madarakat és növényi díszeket festettek, majd egyes alakokat és jóval később alakokból álló kompozíciókat. A megilláknak ez a legrégebb típusa csak késői utánpótlásokban maradt fenn.

A figurális forma csak lassan indulhatott meg, mert a peszach-haggádával szemben a megillánál az a nehézség volt, hogy azt a zsinagógában olvassák és — mint már említettem — a zsinagógában használt könyveknél idegenkedtek alakok ábrázolásától. Általában zsinagógai tárgyaknál emberi alakok ábrázolása nehézségekbe ütközött.

Ha nincs is közvetlen, de azért vannak *közvetett* bizonyítékaink, hogy már a középkorban kifejlődött az Eszter-megillának később hagyományossá vált illusztrációs sorozata. A Castiliából származó ú. m. „Biblia de la casa de Alba“-ban — amely keresztény művésztől díszített biblia, — az Eszter-könyvéhez részletes képsorozat csatlakozik. E keresztény biblia több képén kimutatható a zsidó hagyományos irodalom és legendák hatása. Ezért feltételezhető, hogy az Alba-Biblia szóbanforgó miniatűrjeinél a már létező zsidó illusztráció-sorozat egyes képeit mintákul vették.

Rachel Wischnitzer-Bernstein, a neves zsidó művészet-történész szerint Sally Kirschstein, egykori berlini műgyűjtő tulajdonában levő Eszter-megilla képei a késői középkor jellegét mutatják és mindenesetre eredeti középkori alkotásnak másolatai.

A legrégebb keltezési dátummal ellátott megillatekercs 1302-ből származik és Pozsonyból való. Az 1887. évi londoni angol-zsidó történelmi kiállításon szerepelt. Pontosabb leírását nem ismeri az irodalom és minthogy korabeli más megilla nem maradt reánk, származási idejéhez kétségek fűződhetnek.

Amint láttuk, voltak ugyan előzmények, de szemmel láthatóan az Eszter-könyv művészete csak a XVII. század elején kezdődik. *Éppen ezért a zsidó művészettörténet szempontjából nagy különbség van a peszach-haggáda és az Eszter-könyv között.* A haggáda-kodexek oly nagy bőségben maradtak fenn, hogy azokon a középkortól kezdve nyomon követhetjük a stílusok alakulását: mór, francia, gótika, német gótika, olasz és német reneszánsz, barokk és a rokokó formái. De illuminált megillák tulajdonképpen csak a XVII. századtól kezdve maradtak fenn és ezért az Eszter-könyv művészeti stílusa elsősorban barokk, emellett legfeljebb a rokokó jöhet számításba. A barokk pompát ontják az alább ismertető megilla-illusztrációk és ennek nemcsak korszerűsége, de belső oka is van. Az Eszter-könyv egész tartalma: a királyi udvar, királyi palota, udvarhölgyek, udvaroncok, fényes lakomák, diadalmenet, drámai fordulatok ... mind nagyszerű tárgyai a színekben, díszítési elemekben pompázó barokkművészetnek.

Az Eszter-könyv utolsó fejezetében az Írás azt mondja, hogy a zsidók megfogadták maguk és nemzedékeik számára, hogy mindenkoron meg fogják tartani a purim napjait: „s hogy ezek a napok emlékezetben maradjanak és megtartassanak minden nemzedékben és nemzedékben, mindegyik családban, mindegyik tartományban s mindegyik városban és a purim eme napjai ne tűnjenek el a zsidók közül s emlékek ne szűnjék nemzedékeikből.“ (9, 28) *A hagyomány pedig azt tanítja, hogy az idők végén, amikor talán az összes ünnepek meg fognak szűnni, a purim ünnepnek nem lesz vége, az örökké fenn fog maradni. A purim ünnepel együtt pedig Eszter-könyvének művészete sugározni fogja mindenkoron a zsidó szellem művészeti virágzását és a zsidóság optimizmusát, amely katasztrófák idején sem hagyja el, amit a purim ünnep alap gondolataként a Kaufmann-megilla egyik allegorikus alakjához fűzött bibliai mondás menyeyi szózatként erősít:*

„Béke veletek, ne féljétek“.

A NAGYSIKERŰ JAVNE-SOROZATNAK új könyve készül, amely örömet fog szerezni mindazoknak, akiknek érzékük van az emberi dokumentumok iránt. Hamelni Glückel asszony feljegyzései, a zsidó memoár-irodalom gyöngye rövidesen megjelenik.

AZ OMIKE KÉPZŐMŰVÉSZETI CSOPORT TÉLI KIÁLLÍTÁSA

Az OMIKE téli kiállítása — melynek az idén a budai izr. Nőegylet adott hajlékot — mindenekelőtt a karitást és csak másodsorban a művészi megnyilatkozást szolgálta. Mily ünnepi és szívesen vállalt feladat lenne a kiállítás kapcsán megkapó élményről, új színekről, látomásokról, lelkünk vizuális vetületéről beszámolni... Míg így csupán rezignáltan kérjük ismét számon a megújulás bátorságát, a kornak — s utolsóul, de nem utolsósorban — a zsidóság tartalmának képzőművészeti megfogalmazását.

A művészek szociális helyzete — és a zsidó művészé legalább kétszeresen oly nehéz —, emellett a vásárló közön-

művészen való barbár erőszakot hirdetünk, sem pedig a giccsé kopott olcsó és kispolgári megoldások seregét szeretnők előbűvölni a palettáról, mint inkább ráirányítani a figyelmet az ábrázolásnak egy nagy és széles birodalmára. Az eddigiekben kifejtett álláspontot két fiatal művész: *Örkényi-Strasser István* és *Ámos Imre* munkássága teljesíti be mindenekelőtt. Az előbbinek *Génius* c. szobra nemes pátozával, a körívszerű kompozíció zártságával valóban a kiállítás legfőbb értéke. *Ámos* — e *par excellence* vallásos festőnk — lelke mélyén, valaminő kubista *caddik* világát hordja, aki szimbólumok mögött a transcendens áhítat bensőséges és szomorú titkait őrzí.

A kiállítók közül kiemeljük a kiváló *Erdei Viktor* kedves és melegen szóló zsidó grafikáját, *Hatvani-Perlusz Gyula* egyéni technikájú pasztelljeit és *Aszódi-Weil Erzsébetet*, ki két finom rézkarckompozícióval szerepel. Ugyancsak a kiállítás javához tartoznak *Friedbauer Béla* és az expresszionizmus dinamikájától telített *Scheiber Hugó* zsidótárgyú képei, *Gyenes Gitta* franciás színei, *Csabai-Ékes Lajos*, *Farkasházi Miklós* üde pasztelljei, *Kádár Béla* mesevilág révületét tükröző, úgyszintén *Vadász Endre*, *Zádor István*, *M. Hegedüs Ella* temperája, *Perlrott Csaba* Vilmos csendélete, *Bán Béla* önarcképe, *Bihari Ari* és az elmélyült *Jankai Tibor* olajfestménye. Fel kell még említenünk *Jándi Dávid*, *Karcag Zoltán*, *Szigeti Jenő*, *Graber Margit*, továbbá *Csalány Béla* és *Erdős Lajos* képeit, valamint egy fiatal, bíztatóan induló tehetség: *Glück Félix* két pasztellmunkáját.

A szobrászok közül a már említetten kívül *Csillag István* *Herzl*-emlékplakettjére hívjuk fel a figyelmet és *Fraknoi-Frankl Béla* „Gond” című gipszstanulmányára. Ez a mérleg!

v—r—a

Scheiber Hugó: Imádkozók
(Az OMIKE Képzőművészeti Csoport Téli Kiállítása)

Friedbauer Béla: Ősz a zsidó temetőben
(Az OMIKE Képzőművészeti Csoport Téli Kiállítása)

ség túlnyomó többségének ízlésbeli elmaradottsága, sok mindent érthetővé tesz és megmagyaráz. Éppen ennek ellensúlyozására szükséges lenne a fenti kívánalmakat elősegítő pályázatokkal, alapítványokkal az OMIKE-kiállítások rangját emelni, színvonalát általános jelentőségű kultúrme nyilatkozássá fejleszteni. Meggyőződésünk, hogy művészeink részéről csak ez úton várható — helyesebben szólva — kívánható, ilyen irányban való elmélyülés. Tehát intézményeinken és a mecénásokon a sor, hogy pl. sorsunk fájdalmát, vagy a messianizmust, a biblia és ünnepeink sajátos költészetét, közösségi életünk benső világát stb. feladatul adják festőinknek és szobrászaiknak. Ha a szabadság egyetemes gondolata — egy szervezet felszólítására — a szín és forma nyelvén oly sok és itt-ott érdekes, sőt értékesnek nevezhető kifejeződést eredményezett, ám lássuk, mit adhatnak, mit adnak művészeink, ha magukba fordulva létünk és kollektivitásunk tartalmáról van szó. E kívánásunkkal — fölösleges talán hangsúlyoznunk — nem a

RÉVÉSZ BÉLA: RÉGI HÁRFA

(RUDNAY GYULA ILLUSZTRÁCIÓIVAL — DANTE-KIADÁS)

I.

Azt olvassuk a *Régi hárfa* címlapján: „Első könyvem negyvenedik évfordulójára” ... Igen, jubiláris kötetről van szó. Egy nagy író négyévtizedes munkájának megünnepléséről. Azért olyan szép külsőleg is, minden egyszerűsége mellett, ez a könyv, amelynek címlapját és kötését *Bortnyik Sándor* tervezte, s amelyhez a magyar pikúra olyan előkelősége készített finom, stílusos illusztrációkat, mint *Rudnay Gyula*. A papír és a nyomás szintén magas színvonalat jelez. Mindenki összefogott, aki tehette, hogy alázatosan és holdogan szolgáljon egy olyan író, akit *Ady Endre* is az elsők sorába iktatott.

A közelmúlt napokban jelent meg *Vallomások és tanulmányok* címmel *Ady Endre* szétszórtan heverő írásainak első teljességre-törekvő gyűjteménykötete, amelyet további négy fog követni, ugyancsak *Földessy Gyula* összeállításában. E kötetben három *Ady*-cikket is találunk Révész Béláról. A nagy börtön című könyve kapcsán *Ady Endre* megállapította, hogy: „*Révész Béla Beethoven-lélek* ... A Révész Béla novella-témái nem a szorgos figyelés ledér termékei, hanem a minden-érezésből készen, egészen kifakadt történet-szimfóniák. Nem mulattató és nem mulatságos író ő, de aligha avatta az írást önmaga előtt olyan szentséggé még valaki író, mint ő.” Később, amikor *A magunk útján* című könyve napvilágot látott, *Ady Endre* leszögezte, hogy Révész Béla „különös, bódult és bódító poéta ... Cinikus, lármás s majdnem zsidó irodalmi republikánkban neki, mint szép példát adó valakinek, külön becsülés és szeretet jár ki”. A harmadik *Ady*-cikk a *Beethoven* című miniatűr-kötet méltatására íródott s többek között a következő sorokat tartalmazza: „*Révész más, mint más ... Tisztábban s áhítatosabban senki még a pennájával nem dolgozott nála ...*”

Ilyen dícséreteket, ilyen ordókat kapott Révész Béla *Ady Endrétől*. S helyezük ezeket az adventre kiütetéseket a negyvenéves jubileum alkalmából a tisztelők, olvasók, hívek serege elé. Hadd lássák!

II.

Révész Béla — jól mondta *Ady Endre* — csakugyan

Révész Béla

„különös, bódult és bódító poéta”. Szinte lehetetlen az irodalmi szerepét és az irodalomtörténeti helyét meghatározni ... *Egyfelől: egyedülálló, társtalan, magányos jelenlét. Bolyongó, beskatulyázást nem tűrő szellem, mint régebben Krúdy Gyula volt és ma Szomory Dezső... Másfelől: úgynevezett „szocialista” író, aki sohasem feledkezik meg a szegényekről, a nincstelenekről, a szenvedőkről. A szülői házban szerzett zsidó élményeken kívül, ez a „szocialista” beállítottsága kapcsolja újabban erőteljesebb mértékben a zsidókhoz is. Fordított utat járt, mint például, *Bródy Sándor*, aki megbántott zsidóból lett a minden megbántottak írójává. Révész Béla a megbántott emberek költőjéből lett a zsidók költőjévé is.*

Nem programatikus író. Nem Marx teóriái csináltak belőle szocialistát. Érdekes, hogy mit mond róla a kifejezetten jobboldali *Várkonyi Nándor*, aki sem a zsidókért, sem a szocialistákért nem rajong. Azt, hogy: „*a proletárokhöz érzelmi kötelék fűzi, s ez egyúttal legfőbb tartalma életének. Ha nem volnának osztályharcok, szervezett mozgalmak, Révész akkor is ugyanazokat a tárgyakat, érzéseket írta volna meg, mint tette a proletár-mozgalom nyílt szolgálatában*”.

Igen, ez a rosszul-halló, alig-halló író az érzelm erejével hallja meg a széles rétegek óhajait és sóhajait. *A lélek pótolja nála a fül tökéletlenségét.*

Révész Béla, a nagy magányos, a „közös-lélek” költészetének, az *unanimikus* lírának egyik úttörő prózai megszólaltatója, aki stílus-törekvéscével a tudatos expresszionizmust is megelőzte.

III.

Örömmel lapozgatjuk a *Régi hárfa*-t: ezt az ünnepi ajándékot, ez a nemeszengésű miniatűr-gyűjteményt ... Sok apró írás van benne ... Mikről? Kikről? ... Tájakról, emberekről, érzésekről. A esztergomi Bazilikáról, amelynek énekkarában sokszor énekelt és amelynek kupolája alatt is ősi héber melódiák jutottak eszébe ... *Beethovenről*, aki Révész Béla szerint, a rosszul-hallása nélkül nem írta volna meg a IX. szimfóniát ... Az élő és a holt *Krúdyról* ... A szülő ház légköréről ... Az első könyv — a negyven év előtti könyv — hangulat-hátteréről s annyiannyi másról.

Bárhon járt is a fiatal Révész Béla, úgy érezte: „Istennel társalkodtunk”. A *Régi hárfa* ezeknek az Istennel való társalgásoknak az emlékét sűrítette földi muzsikává, hogy minél többen megértsék.

Sós Endre

SEBESI ERNŐ:

ESZTER AHASVÉRUS UDVARÁBAN

Sürgős parancsot rejtnek tarsolyok,
Heroldok dobszót pergetnek rá nyersen:
„Királynőt avat szépek közt a verseny —
S álmában ébren Eszter mosolyog.

Szitálva verdes vállán havas permet,
Kis fészke révedtől visszánéz,
Reménye édes, arany tiszta méz —
Mert hátha büszke, magas trónra termett?!

Közleg. Rügyektől párás, kerge gőzbe
Perzselő testen vágya tekergőzve
Kigyóként kúszik — s titkos ablakok

Mögül királyi szemek rászavaznak:
S könnyében aznap — kála szűz tavasznak
Vérének sötét sorsa felragyog.

KESZI IMRE: A LAKOMA

NOVELLA, MELY EGYBEN SZÉDERESTI ÍRÁSMAGYARÁZAT

A lakoma! Nos, a lakoma, mely a Dicséretet kettéválasztja, majdnem olyan feltűnő, mint az elbeszélés hiánya az Elbeszélésben.

A 114. zsoltárral félbeszakad a Dicséret és gyors egymásutánban különböző apró szertartások követik egymást, melyek mind egy nagy és középponti fontosságú szertartás, a lakoma felé vezetnek. És a 115. zsoltárt csak a lakoma után énekeljük el az Úrnak. A Dicséret félbeszakad a vacsora kedvéért. Hadd várjon az Úr, először majd jólakunk. A szokás és őseink bölcsessége néha valóban nehezen érthető.

És ez megint olyan kérdés, amit a gyermeknek kellene feltennie, hogy a felnőttek felelhessenek rá. Mert nem kétséges, hogy az érett és az élet gazdagságával ismerős férfiú könnyen és többféleképpen is meg tud felelni a gyermek kérdésére. Az első és legkézenfekvőbb válasza pedig így hangzik:

— Persze, hogy félbe kell szakítani a dicséretet, mert ezáltal az egy dicséretből kettő lesz. Egyik az Éhező dicsérete, másik a Jóllakotté. Vagy nem hiszed-e, hogy az üres gyomor másképpen dicséri az Urat, mint a degeszretömött? És hogy mindkettőnek megvan a sajátos módja hálájának kifejezésére? Vagy szólhat-e a 114. zsoltár másképpen, mint az éhesek hangján? Hiszen a legfürgőbb hegytől is bajosan várhatjuk el, hogy mint kos ugráljon teli hassal, vagy miért rohangásznának a dombok, mint a bárányok, közvetlenül étkezés után? Ez a zsoltár igazán csak a lakoma előtt egészséges. Dehát a 115. zsoltár? „Szájuk van, de nem beszélnek, szemük van, de nem látnak, fülük, de nem hallanak, orruk, de nem szagolnak, kezük, de nem tapintanak, lábuk, de nem járnak, nem lehellenek torkukkal.“ De nem árnak csak ülnek, lustán, elernyedten, jóllakottan: a népek arany- és ezüstbálványai. Míg íme, Izrael jóllakottan és elterpeszkedve, hátradőlve ültében is énekel és zengi a Dicséretet. Hallod-e már a Dicséret kettős hangját? Az ugrálósat és szertelent étkezés előtt, az elterpeszkedettet és megállapodottat utána? Vagy nem egyaránt hamis és kétszínű az Úr előtt az, aki csak inségében kiált Hozzá és jóllakottan megfélekedzik Róla, valamint az, aki csak tele pocakkal hajlandó dicsérni őt, de nem akar tudni Róla, ha éhesen hagyja őt?

Ez volna az első válasz a gyermek kérdésére. A második válasz még szebb, és ennek megfelelően fokozottabb, érettebb bölcsességet igényel. És ez röviden csak ennyi:

— A Dicséret nem szakad félbe. Csak kibővül egy újfajta, sajátos és külön ez estére rendeltetett Dicsérettel, a test énekével, és a belső részek zengedezésével. Mert nemcsak a lélek dicséri az Urat. A testet is a Mindeneket Teremtő teremtette és mi sem inkább magától értetődő, mint az, hogy miként a lélek, azonképpen a test is lerója háláját alkotója zsámolyának előtte. És ehhez nem elegendők számára a Hallel-imádság diadalmas zsoltárai. Mert a szó a lélek eszköze. Persze, test és lélek bonyodalmas egymásba-szövöttsége következményeképpen sok mindent a lélek is elmondhat a test helyett, és itt van az étkezés utáni ima, amelyben a lélek mond köszönetet az Úrnak, aki házát, mint mindennap, úgy ma is rendbehozta és ellátta minden földi jóval. De ez nem elég a testnek: ő maga is módot keres, hogy közvetlenül és saját nyelvén beszéljen, forduljon az Atyához, tehát a szó és az értelem megkerülésével, mert nem azok az ő eszközei az Úr dicséretében.

Mert a test dicsérete: a gyönyörűség. A terpedt, boldog és odaadó öröm, amit a gyönyörködő és élvezetekben elmerülő test az Úr alkotásaiban lel. És íme, a Széder-este alkalmat ad a testnek, hogy szótlán dicséretét elzengje az Úrnak. És a lélek dicsérete mint két ezüsthéjű angyalszárny, megkapja a test kedvesen ügyefogyott és gyermeteg bájjal otromba dicséretét előlről, és megkapja hátulról, és mint két sas az elragadt lajhárt, viszi magával az Úr zsámolya elé.

És most: hogyan dicséri a test az Urat, beszéd nélkül és nyelv nélkül? De hiszen ez nem is igaz! Nyelvvél dicséri a test is alkotóját, de nem azzal a nyelvvél, amely beszél, hanem azzal a nyelvvél, amely csettint és ízlel. És a test első zsoltára az ízlelés nyelvén a keményre kifőtt, gyömbérral behintett tojás. Ez a zsoltár pedig kissé barnás kívülről, mert hiszen sokáig főtt, de annál vakítóbban világos és az arany sárga színével ékes a porló belseje. Néha pedig, ha nagyon is kifőtt a tojás, úgy a gömbbé összehúzódtott tömény aranypor ki is hull lágy világosbarna tokjából és ilyenkor látni a finom halványzöld patinát, amely külsejét bevonta, hogy a szem is dicsérhesse Urát. A következő és zengőbb zsoltár pedig a hal. Harsányan paprikás ének ez, vagy halkabb, de lágyabb és édesebb dallam, diós lére eresztve. És ilyenkor a lében ott úsznak a dió édes törmelékei, a hal húsa pedig vakítóan fehér, hogy a Leviátáné sem lehet fehérebb a végső, nagy Széderen. És gyönyörűségesen tagolt mű ez, mert a hal gyöngye húsa szálanként foszlik szét a szájban és falatonként ontja az ízlelés ritmusait. Azután pedig jön a himnikus szárnyalású ének, melynek neve gombóclevés. És ez megint többféle nótára járja. Van barnább nótája és sárgább nótája, van tömörebb és lazább dallamszövésű, van tüzes, borsos változata és enyhe, az olvadt kovásztalan kenyér lágy savanykasságát őrző formája. De mindenképpen méltó és fölöttébb ünnepi Dicséret ez, és jámbor szerzőjét, a ház serény asszonyát is meleg köszönet illeti meg. Azután minden eddiginél szárnyalóbb zsoltár következik: a fiatal, tavaszi csibe húsa, pecsenyének kisütve, kovásztalan kenyér darabos morzsájában kirántva, paprikás indulattal, avagy szelíd gőzökön párolva. És jön a sütemények édes dallama, majd a fekete-kávé élénk és a szívet lüktető, indulatba hozó, sötét és illatos dobritmusa, hogy az orr is eltellen a Dicséret zamatával és ő se maradjon ki az Úrnak hálájukat lerovó testrészek sorából, és hogy az egész testet át- meg átítassa az alkotásaiban gyönyörűséget lelő Teremtő közellétének élénkítő, üdítő és a fejet kábulatából felrázó hatalma. És most azután a test elnyúlik, elterpeszkedik a széken, mint az írva vagy on. Kékes szivarfüstben ül a test, — ha nincsen éppen szombat, — és minden elernyed és boldog pórusan gőzölög a földi jelenvalóság édes tudata. Inai recsegve meg-megereszkednek és gyomorfa időnként roppanva megrándul. Szuszog is ilyenkor és nehezen zihál, nagy boldog telítettségében. Nem mindenki becsüli a test eme megnyilvánulásait, de az Úr feljegyzi és elteszi ezeket, és a lélek két dicsérete, a 114. és 115. zsoltár között ezen az estén örömmel hallgatja a test beszéd nélküli dicséretét is. Azután megtöltik és kiürítik a harmadik pohár bort és amikor ennek íze előmlenek az immáron kábuló fejben, akkor az Úr elmosolyodik és figyelmes füllel hallgatja a közös jólétben egybeolvadt test és lélek együttes zengő Dicséretét.

LOHR MÁRIA

GYÁR ÉS KÖZPONT:
VIII., Baross-utca 85. sz.
Telefon: 130-237, 144-302.

„KRONFUSZ”

VEGYTISZTÍTÓ ÉS KELMEFESTŐ

KÉT ÚJ KÖNYV

OMZSA ÉVKÖNYV 5704. 1943—1944. (*Kiadja az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció.*) Negyedszer jelenik meg az OMZsA Évkönyve gazdag és változatos tartalommal. Iránya és jellege a mának zsidó sorsszerűségéből fakad. Nyugodt atmoszférában, a tisztán tudományos és művészi kérdések ápolása elsőrendű feladat, de amikor a legfontosabb érdekeink forognak kockán, amikor a lét vagy nemlét problémájáról van szó, érthető, ha az ebben az időben létrejött zsidó munkák megszabadulnak a szorosan vett irodalmi öncélúságtól és sorskérdéseink kifejezőivé válnak. Az OMZsA-évkönyvről elmondhatjuk, hogy erős szálakkal fűződik a zsidó jelenhez. Napjaink érzésvilága lüktet e könyvben s benne megtalálhatjuk mindazt, ami mint eszme és törekvés, cél és út a magyar zsidó lelkeket ma foglalkoztatja.

A szerkesztés munkáját dr. Csergő Hugó, dr. Kohn Zoltán, dr. Polgár György végezték, nagy avatottsággal, gondnal és hozzáértéssel.

A szerkesztők egyénisége által képviselt irány erőteljesen érződik. Nyilván Csergő Hugónak, az írónak intenciója engedett fokozott tért a szépirodalomnak. A zsidóvánevelés, az ú. n. belső zsidókérdés, a zsidó lélek és kultúra problémái Kohn Zoltán, a nevelő, életművét töltik el. (Ebből az eszmekörből sarjadt ki a közelmúltban megjelent két mélytartalmú tanulmánya: „Holtponton” és „Miért vagyok zsidó?”) Polgár György, a szociális gondozó, munkássága az együttérzés és a kötelességtudat életelvét példázza.

Tudományos jellegű ismeretközlés körébe értékes dolgozatok tartoznak. Balassa József bibliai szavak hatására mutat rá a magyar nyelvben. Ballagi Ernő régi magyar zsidó memoárok nyomán közöl sok érdekességet a múlt század történetéből. Csergő Hugó Molnár Ferenc „Lilium“-jának útját írja le. Farkas József bőséges idézetanyaggal kísérvé a szociális munka nyomait kutatja a zsidó irodalomban. Klein Ábrahám a szefira történeti vonatkozásait kutatja. Szemere Samu prófétáinak történetiszemléletét eleveníti meg. Turóczi-Trosztler József Hebel zsidótárgyú anekdotáiból szűr le egységes szemléletet.

A zsidó megújulás, a szellemi kibontakozás gondolata fel-felcsendül az Évkönyvben. Bakonyi László a megtisztult chaszidizmusban és a feltámadó Szentföld eszméjében látja a jövő útját. Deutsch Adolf a közösségi gondolatnak életmentő erejéről szól, Is Jehudi a magatartásról. Katona József a zsidó műveltség értékét hangsúlyozza. Korein Dezső az otthon és a gyermek problémáját világítja meg. Róth Emil zsidó ifjúsági mozgalmak munkájától várja az öntudatos zsidóság kialakulását. Sós Endre a zsidó önismeret fontosságát emeli ki.

Az Évkönyvön előmlik az OMZsA-gondolat hatása. Több tanulmány áldozatkésztségre, felelősségtudatra buzdít, mások meg vázolják azt a munkát, amelyet ezen a téren végzünk. Különösen kiemelkednek e tekintetben Polgár György (Négy esztendő a Bethlen-téren), Stern Samu (Szózat a fővárosi zsidósághoz), Kahan-Frankl Samu (Fokozott áldozatkésztséget kérünk), óbudai Freudiger Fülöp (Kain és Ábel), Boda Ernő (A humanitás zsidó örökség), Alapi Béla (Hogyan adakoznak Amerikában?), Pap Róbert (OMZsA-erkölcs), Komoly Ottó (Zsidó társadalmi építőmunka és jótékonyosság), Munkácsi Ernő (Az országos járulék keletkezésének története), Kahan Nison

(Adatok a Pártfogó Iroda történetéhez), Reiner Imre (P. I. jogügyi osztálya), Pásztor József (A M. I. P. I. munkája, a hatodik esztendő küszöbén) és Kende Ernő (Az igazi segítség) írásai.

Sikerült elbeszélésekkel, novellákkal szerepelnek Pap Károly, Szép Ernő, Szilágyi Géza, Szántó György és Szöllösi Zsigmond. Nagyobbára emberi vonásokat rajzolnak meg és az itt-ott felbukkanó zsidó elem, — Szántó György „Hárman“-ja kivételével — merőben járulékos. Pfeiffer Izsák és Gedő Simon chaszid-legendákat ültettek át. Berend László, Bodrogh Pál, Bródy László, Komlós Aladár, Mohácsi Jenő, Sebesi Ernő, Szabolcsi Lajos, Szenes Erzsébet, Várnai Zseni, Vihar Béla költeményei élénkítik és tarkítják a kötetet. Sós Endre, Makai Emil hat ismeretlen költeményét teszi közzé. Csergő Hugó a halhatatlan Ribáry Gézának emel emléket. Három arckép: Szenes Fülöpé (Bálint Lajos), Lenkei Henriké (Rubinyi Mózes) és Sarkadi Aladáré (Földes Imre) jubileum alkalmából íródott.

Az OMZsA-gondolat teremtőereje a segítség művét, az egymáshoz tartozás eszméjét váltotta ki a magyar zsidóságból, irodalmi téren pedig az általa kiadott Haggadában, Antológiában és Évkönyvben komolyat és értékeset alkotott.

Dr. Komlós Ottó

ZSOLDOS JENŐ: MAGYAR IRODALOM ÉS ZSIDÓSÁG. Ha azt akarjuk, hogy a holnap zsidósága jobban ismerje és szeresse a saját közösségét s jobban megtalálja egyensúlyát nehéz helyzetében, mint apái, az irodalom mellett elsősorban a zsidó iskolától remélhetünk segítséget. Az iskolától várjuk, hogy bemutassa az ifjúságnak népünk multját, értékeit, helyét a világban, öneszméletre és egészségesebb önértékelésre neveljen. Az Országos Izr. Tanítóegyesület ezért igen bölcsen járt el, mikor elhatározta, hogy a tanárok és növendékek számára szakemberekkel feldolgoztatja a különböző tantárgyak zsidó kapcsolatait. A magyar irodalom ilyen vonatkozásainak összegyűjtésére Zsoldos Jenőnek adott megbízást, aki a kérdést idestova két évtizede nagy lelkiismeretességgel és szívós szorgalommal tanulmányozta. „Magyar irodalom és zsidóság” című most megjelent könyve igazolja a hozzáfűzött várakozásokat. Több mint százoldalas bevezető-tanulmánya úttörő jelentőségű, hézagpótló munka, a benne rendszerezett adat-tömeg olyan hatalmas, hogy ahhoz fogható ebben a tárgykörben még senki sem tárt elénk. Nincs itt helyünk gazdag anyagának ismertetésére, csak annyit állapíthatunk meg, hogy Zsoldos figyelme főképp két kérdésre irányul, eddig többnyire ismeretlen tények roppant bőségével világítva meg azokat: a Biblia hatásának és a magyar irodalom zsidó-szemléletének kérdésére. Könyve ezen a területen feltétlenül forrásmű marad. Épp ezért sajnáljuk az érthetetlen hiányt, hogy hallgat egy Széchenyi, egy Deák, egy Kossuth Lajos állásfoglalásáról a zsidókérdésben, holott ezek ismerete nélkül a szépírók felfogása sem érthető meg teljesen, és hogy nem ad eléggé világos áttekintést a magyar zsidóság irodalmi tevékenységének történetéről. Nem hallgathatom el azt sem, hogy az értékes tanulmány nyert volna élvezetességében, ha stílusa természetesebb lenne. A könyv nagyobbik fele gazdag és érdekes szemelvénygyűjtemény a magyar irodalom zsidóvonatkozású alkotásából, az Apor-kódektől Babits Mihályig. Az olvasó sajnálja, hogy valószínűleg térszűke miatt, a zsidó írók idevágó művei hiányoznak belőle, de másfelől meg vagyok győződve, hogy nincs senki, a szakemberek között sem, aki itt is, épúgy mint a bevezető tanulmányban, ne bukkanna előtte ismeretlen dokumentumokra. (k. a.)

Ú J K Ö N Y V E K

DR. MUNKÁCSI ERNŐ: „JEGYZETEK EGY ZSIDÓ TÖRTÉNETSZOCIOLÓGIAI KÍSÉRLETHEZ“. *Munkácsi* Ernő egyíves különnyomatban jelentette meg a „*Libanon*“-ban dr. *Buk Miklós*: „*A kétezeréves út*“ című könyvéhez írott kritikai megjegyzéseit. A bírálat úgy terjedelmében, mint mondanivalójának önálló voltával jóval meghaladja egy ilyenfajta írásmű szokványos kereteit. Tulajdonképpen *ellentánulmánynak* volna nevezhető, mert bár a legnagyobb elismeréssel adózik a szerző felkészültségének és szándéka tiszteletreméltó voltának: végső következtetéseiben *tagadja Buk Miklós elméletét* és különösen a jövőre vonatkozó *prognózisát*. S mindezt olyan alapos tudással, annyi *hozzáértéssel*, komoly *elmélyüléssel* és annyira *nívósan* cselekszi, hogy tanulmánya tulajdonképpen *önálló* írásművé válik s mindazok számára is élvezetes és tanulságos olvasmány, akik *Buk Miklós* könyvét nem olvasták. Ennek a kritikának igazi meglepetése, hogy a *művészettörténész* és *jogtudós Munkácsi Ernőt*, mint komoly képzettségű és imponáló tudású *szociológust* mutatja be, hebizonyítván ezzel azt, hogy a hitközség főtitkári székében olyan sokoldalú, tudományos képzettségű férfiú ül, aki bármikor, bármikor szól hozzá, mindig olyasmit mond, amire fel kell figyelni. (s. i.)

DR. KOHN ZOLTÁN: MIÉRT VAGYOK ZSIDÓ? (BUDAPEST, 1944.) Szerző válasza a feltett kérdésre ez: Nem én, hanem transzszubjektív erők döntenek hovátartozandóságom felett. A transzcendens akaratfelettség határozza meg zsidó voltomat és én akarva — nem akarva — a konkrét zsidósághoz és nem az elvont egyetemes emberiséghez vonzódok. Ha pedig arra gondolok, hogy a kinyilatkoztatás idejétől a mai napig mit adtunk mi az emberiségnek, jogom van büszke öncsodálattal öseimhez ragaszkodni. És látva, hogy mindezért a tudományos és művészeti adományokért mit kaptunk mi az emberiségtől, akkor már nem a szellemi öntisztelet, hanem a szájalom érzése ébred bennem. „A véres tanulságokon okulva ma már nem is az értelem, hanem a pusztá ösztön soroz be a meggyötörtek táborába.“ A zsidóság eme hősi és tragikus sorsa felett gondolkodva, erkölcsi kötelességem ebben a drámai sorsban egész valómmal osztozkodni.

A tanulmányt olvasva, önkéntelenül adódik a párhuzam Edmond *Fleg* „*Pourquoi je suis juif?*“ (Miért vagyok zsidó?) önvallomásával. A két író azonban csak a kérdés megfogalmazásában találkozik egymással. A rejtély megoldásában *Kohn Zoltán* más utakon halad, mint a francia zsidó költő. *Fleg* különös módon akarja velünk megértetni, hogy miért zsidó. Csak akkor érthetjük meg, hogy ő miért zsidó, ha előbb megtudjuk, hogy miért szünt meg annak lenni. Először feltárja első meghasonlásait, „az elvesztett zsidóságát“. Majd „az újból megtalált zsidóságban“ felfedez egy másik világot. Végül „az örök zsidóságban“ ráeszmél önmagára és öntudatos zsidóvá válik.

Amíg tehát *Fleg* a saját, egyéni zsidóságát akarja igazolni, addig *Kohn Zoltán* az egyetemes zsidóság nevében keresi a választ a nagy *miértre*. És megtalálja a feleletet a zsidóság szellemtörténeti helyzetében és történetfilozófiai adottságaiban. Érvelései az észkoskodás argumentatív erejével hatnak, de mégis több bennük az érzelmi háttér, mint a kognitív elem. *Max Scheler* a szeretetet *emotionale cognitionnak* nevezi. Ilyen érzelmekből fakadó megismerésen nyugszik *Kohn Zoltán* zsidóság szerete, amelyet a *chochmath lév* (Becalél), a szív bölcselése hevít és az *ordre du coeur* (Pascal), a szív logikája sugalmaz.

Dr. Grözinger M. József

JUDÁS. (*Hercz György* tragédiája.) Korunk világháborúja nemcsak a nemzetek, hanem az eszmék összecsapása is. Az író azt a problémát veti fel *Judás* című tragédiájában, hogy egyesek nem éppen akkor árulnak-e el valamely eszmét, amikor megvalósításáért harcba lépnek? *Judás* akkor árulja el akaratlanul és végzetszerűen mesterét, amikor ennek tanítása a legtisztábban áll előtte. *Hercz* megfogalmazásában ez a judási tragédia magva. Mélyíti *Judás* balsorsát, hogy tudja: árulása nem kötődik

csupán prófétájához; tette minden árulások prototípusává válik s a századok során mindenki elköveti, aki gyakorlattá akarja átültetni az ideált. *Judásnak*, a darab hősének buknia kell, mert a csodák világában az értelem embere. Sikerült alakok: *Annan* az öreg főpap, az élettapasztalatok sovén bölcsé s *Pilátus*, az ókori militarizmus fölényes, de nem ellenszenves megtestesítője. Az alakok objektív beállítása a művet jóval fölébe helyezi a mai könyvprodukciónak; kár, hogy *Hercz* nem hánik gazdaságosabban a dikcióval. Tömörebb kifejezésmód, választékosabb nyelv érdemes munkáját szebbé s talán színpadszerűbbé is tehetné volna.

Berend László

ABÁDI ERVIN RAJZMAPPÁJA

1943... 12 rajz. Ez a címe *Abádi Ervin* mappájának, mellyel most első ízben lép nagyobb nyilvánosság elé. Ezek-

Abádi Ervin: Önarckép

ről a rajzokról a legtisztább művészi meggyőződés sugárzik felénk. Mély víziók, lírai átérzésekkel megkomponált kis költemények ezek a rajzok, amelyek a legegényibb művészi eszközökkel vannak kifejezve. Főlényes rajztudás, nagy technikai készség, a mondanivalóval egyenrangú előadás a jellemzője *Abádi Ervin* rajzainak, amelyek úgy hatnak, mint mélyen átértett költemények. A mappa minden egyes darabja mély hatást vált ki a szemlélőből, mégis kiemeljük az „*Önarckép*“, a „*Nagy út*“, a „*Láz*“ című lapokat és az „*Egy sír*“ című rajzot, mely finom líraiságával fogja meg a szemlélőt.

E rövid ismertetésben lehetetlen felsorolni e nagyjövőjű, fiatal művész összes kvalitásait, aki a legnagyobb mértékben megérdemli a műértő közönség támogatását. Mappája maradandó érték és beszédes dokumentum történelmi korszakunkból.

Várnai Zseni

VALAMENNYI ITT ISMERTETETT
ÉS MEGEMLÍTETT
KÖNYV KAPHATÓ **GONDOS SÁNDOR**
modern zsidó könyvesboltjában.
BUDAPEST, VI. KERÜLET,
ANDRÁSSY-ÚT 53. T.: 425-828.

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

„MÓZES” (*Pap Károly ötfelvonásos színműve az OMIKE-színpadon.*) Szinte fölöslegesnek látszó valami, így, kissé megkésve, híralatot mondani *Pap Károly* bibliai tárgyú színműve fölött, miután kitűnő, nem-zsidó költők már napilapok hasábjain, szinte az elragadtatottság csúcán, kolumnás cikkekben számoltak be az érzelmi és értelmi hatásról, melyet ez az írásmű rájuk gyakorolt. A színmű (*Herskovits Béla* kísérőzenéjével együtt) értesülésem szerint, hamarosan könyvalakban is megjelenik s fenntartom a jogot, hogy majd a könyv megjelenése után foglalkozzam hosszabban azzal a még ki nem elemezett viszonyal, mely *Pap Károly* és zsidó olvasói, valamint nem-zsidó olvasói között fennáll. Ennek a kitűnő zsidó írónak, aki néha szinte kísérteties hűséggel vetíti ki magából a zsidó szellemiség leglényegét: a *prójétai világlátást*, ez a legújabb műve is ezt a világlátást tükrözi. Istenkereső *Mózese* maga a megtestesült, tépelődő, kutató, szebbet, jobbat, igazságosabbat sóvárgó, nyugtalan, zsidó lélek. *Az emberfölöttiség trónjáról önként leszálló* Mózes tulajdonképpen Isten legszebb ajándékait: a *szabadságot, egyenlőséget, igazságot* akarja odaajándékozni a „porbanszületteknek”, de az eredendő gonosz és ostoba tömeg megtagadja és halálra szánja. A nép megtagadja Mózeset, de Mózes nem tagadhatja meg a népet, mert az emberfölöttivé megnőtt ember a maga szent, de keserves hivatástudatában érdemtelenége dacára, sőt akarata ellenére is megváltja a „porbanszületteket” a porból, melyben szenvednek ugyan, de amelyhez hasonlóak is. A darabhoz *Herskovits Béla* írt invenciózus és kifejező kísérőzenét. Különösen *Jochebed* zümmögő bölcsődala, a harmadik felvonás himnikusan szárnyaló, lebegő hangjai és az ötödik felvonás drámaiságát aláfestő, szélesen ömlő, keletiesen színes és meleg dallamok sikerült alkotások. *Mányai Béla* a címszerepben átélt, mindvégig töretlen lendületű, rendkívül szimpatikus alakítást produkál. *Szigeti Jenő* kigyósimaságú, cinikus, vén főpapja írőilág is, színészileg is a darabnak csaknem legjobban megrajzolt figurája. A kitűnő *Gonda József* hajszaal hijján tökéletes *Horem-Heb. Zátony Kálmán* öregedő fáraója hangban, beszédtempóban, gesztusokban talán legközelebb járt ahhoz a képhez, melyet képzeletünkben erről az ősrégi, árja népről hordozunk. A hölgyek közül *Róbert Mária* öreg *Jochebed*-jének néhány reszketeg szívhangját, *Kelen Dóra* finom, mértéktartó, bár kissé túlfiatal királynéját és *Palotai Erzsébet* franciás egyéniségének kellemével modernesített *Nefertite*-jét kell megemlítenünk. A nagyszámú szereplőgárdából emeljük ki még *Tordai Judit*, *Vágó Éva*, *Aczél György* és *Szilágyi Bea* nevét. (s. i.)

DR. FISCHER GYULA PESTI FŐRABBI HALÁLA. A pesti zsidóságnak újra nagy gyászja van: nyolcvanharmadik életévében elhunyt dr. *Fischer Gyula* főrabbi, a dohányutcái templom ékesszavú, tudós főpapja. Dr. *Fischer Gyula* Sárkeresztúron született 1861-ben. Iskoláit Budapesten végezte. 1885-ben avatták a pesti egyetemen bölcsészettudományi doktornak, 1887-ben az Országos Rabbiképző Intézetben rabbivá. Még abban az évben Győrött választották meg főrabbinak, majd 1898-ban prágai s 1905-ben pesti rabbi lett. Dr. *Fischer Gyula* kiváló szónok és jeles tudós volt. Beszédeit a gondolatok fenköltésége és a stílus tisztasága jellemezte. Mint tudós, *Juda ibn Tibbon*-nal és *Alexandriai Philo*-val foglalkozott, kinek *Mózese élete* c. művét görögből magyar nyelvre ültette át. Tanára volt az Országos Rabbiképző Intézetnek, ugyanott a vezérlőbizottság tagja s a tanulmányi bizottság elnöke. Egyházi elnöke volt az IMIT-nek. Az agg főpap már hosszabb idő óta betegeskedett. Mikor érezte, hogy a vég közeledik, úgy intézkedett, hogy temetése a legegyszerűbb legyen. Temetése február 27-én volt a rákoskeresztúri temetőben, a hívek végtelen seregének részvételével. Kívánsága szerint, elhunyt első felesége sírboltjában temették el. Halálát két fia — egyik fia *Fischer Kornél*, a Pesti Izr. Hitközség jeles főtisztviselője — gyászolja.

DR. KOHLBACH BERTALAN HALÁLA. Érzékeny veszteség érte a magyar zsidó tudományosságot dr. *Kohlbach Bertalan*nak, a jeles zsidó tudósak hetvennyolc éves korában Budapesten történt tragikus elhúnytával. Dr. *Kohlbach Bertalan* 1861-ben született Liptószentmiklóson, 1888-ban avatták a pesti egyetemen bölcsészettudományi doktornak, 1890-ben az Országos Rabbiképzőben rabbivá. Még abban az évben a temesvári hitközség rabbijává választotta, de dr. *Kohlbach Bertalan* a tanári oklevél megszerzése után 1897-ben a kaposvári, 1907-ben a nagyvárad, majd 1908 óta a budapesti áll. Szent István gimnázium tanára lett. Dr. *Kohlbach Bertalan* a zsidó tudomány komoly, hivatott művelője volt, különösen a zsidó *folklóre* terén végzett úttörő tanulmányokat. Ezirányú értekezései az IMIT évkönyveiben és másutt jelentek meg. Temetésén, mely február 29-én volt a rákoskeresztúri temetőben, a hívek, barátok és tisztelők nagy tábora kísérte utolsó útjára a jeles zsidó tudóst és kiváló embert.

SZÜCS SOMA IGAZGATÓ HALÁLA. *Szűcs Soma* székesfővárosi ny. c. iskolaigazgató január 31-én elhunyt. A megboldogult negyven éven át szolgálta becsületesen a hazai tanügyet. Tanulmányait a győri reáliskolában és az ottani tanítóképzőben végezte. Rajongóan szerette rögös, de szép pályáját. Ifjúkorában nemzetiséglakta vidéken működött, ahol a magyarosítás terén nagy érdemeket szerzett. Később a székesfőváros tanügyét szolgálta. Pályája iránti szeretetét két fia: dr. *Szűcs Andor* művésztörténeti tanár és dr. *Szűcs Elek*, a zürichi egyetem rk. magántanára örökölte. Az igaznak emlékezete áldásra legyen!

HÁZASSÁGOK

Singer Joli (Nagykapornok) és *Korn Rezső* fakereskedő (Zalaegerszeg) jegyesek.

Lévai Éva és *Groák Lajos* (Hódmezővásárhely) 1944 február 7-én házasságot kötöttek.

AZ OMIKE BRÓDY SÁNDOR-EMLEKÜLÉSE. *Bródy Sándor* halálának huszadik évfordulója alkalmából az Orsz. Magyar Izr. Közművelődési Egyesület február hó közepén üllőiúti dísztermében emlékülést tartott. Az emlékülésen dr. *Weiller Ernő* és dr. *Deutsch Ernő* felszólalása után *Mohácsi Jenő* nagyszabású tanulmányban méltatta *Bródy Sándor* emberi alakját és irodalomtörténeti jelentőségét. *Gellért Katalin Sebesi Ernő* *Bródy Sándor*-szonettjét és egy *Bródy Sándor*-novellát mondott el, *Kelen Dóra* a *Tanítónő* egy jelenetét adta elő. A zárószót *Sós Endre* mondta.

HELYREIGAZÍTÁS. Lapunk februári számában a Trumpeldorról szóló cikkben egy értelemzavaró sajtóhiba maradt. A 3. bekezdés 18. sorában „öntudatlanság” helyett *öntudatoság* a helyes kifejezés.

AZ IMIT FELOLVASÓ-ÜLÉSE. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat február 27-i felolvasó ülésén dr. *Szemere Samu* elnöki megnyitóját után *Komlós Aladár*: *A korrobori vagy a kitagadottak testvérisége* címen tartotta meg mélyenszántó előadását a zsidóság szerepéről a magyar irodalomban a XX. század első évtizedeiben; *Fenyő László* verseiből szavalt, míg *Várnai Zseni Látomás Jeremiással* című írását adta elő. A nagyszámú közönség feszült érdeklődéssel és nagy élvezettel hallgatta végig a felolvasásokat.

BALASSA JÓZSEF — NYOLCVANÉVES. *Balassa József*, a nagy magyar nyelvész, február 11-én töltötte be munkás és érdemes élete nyolcvanadik esztendejét. *Balassa Józsefet*, kinek legújabb *A magyar nyelv könyve* című nagy munkája jelent meg és aki az IMIT új magyar bibliafordítása körül is jelentős munkát fejt ki, az egész magyar zsidóság tisztelete és szeretete veszi körül tudós élete kilencedik évtizedének küszöbén.

HIBAIGAZÍTÁS. A *Mult és Jövő* februári száma *Alpár Sándor*, az elhunyt jeles festőművész hat művének reprodukcióját közölte. Az egyik kép alól nyomdatechnikai hiba következtében az aláírás elmaradt. A kép címe: *Alpár Sándor: Falusi táj*.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hírlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató.

Engedélyezve: 20700/1938. XII. M. E. sz. alatt.

SÓS ENDRE ELŐADÁSA A ZSIDÓ ÖNISMERETRŐL.
 A belső-terézvárosi ifjúsági csoport és a Goldmark-csoport február 16-i együttes összejövetelén Sós Endre, az ismert publicista, tartott előadást *Zsidó önismeret* címmel a magyar-zsidóság néhány érdekes problémájáról. Dr. Komlós Ottó rabbi köszöntötte az előadót, aki mindegyik előtt rámutatott arra, hogy negyven esztendő előtt jelent meg Molnár Ferenc *Az éhes város* című regénye, amely a zsidó önismeret bátor dokumentumának tekinthető. Molnár Ferencben megvolt a merészség ahhoz, hogy görbe tükröt tartson a magáról megfélemlített zsidó pénzarisztokrácia elé, amelynek ifjai mindenütt csak kompromittáltak lehetetlen életmódjukkal közösségünket. Sós Endre szerint, a magyar és zsidó együttélés szempontjából csak az *Acsády Ignác-féle út* lehetséges, amelyen Tiborc és Ahasvér találkoznak a közös munkában. Ennek elősegítésére szükséges a zsidóságot — az eljövendő foglalkozásbeli átrétegződés elősegítésére — *lelkileg átrétegzetni*. A fizikai munka erőteljesebb vállalása természetesen nem lehet egyenlő a szellemi nivó lesüllyedésével. A zsidó történelem legnagyobb tanítómesterei sokszor favágók, sarukészítők és kötélfonók voltak, akik este olvasták szent könyveinket és cserélték ki egymással gondolataikat. A továbbiakban Sós Endre a magyar-zsidóság nagyarányú lélekszám-csökkenéséről beszélt, amelyet — a kitérés hiányában — az egyke és az egyse idézett elő, nem is mindig gazdasági okokból, hanem legtöbbször erkölcsi jelenségként. E problémákkal sürgősen foglalkozni kell, mert különben elkésünk a tennivalókkal. Szerencse, hogy a munkatáborok fiatalosága az önismeret síkján jóval bátrabban halad, mint az előző generációk, bár odáig még mindig nem jutott el, mint a modern keresztény ifjúság falukutatói és szociológusai. A mélyen szántó előadásért Hoffmann Emil ifjúsági elnök tolmácsolta a hallgatóság köszönetét.

„A LEGÚJABB KOR TÁRSADALMI PROBLÉMÁI ÉS A ZSIDÓK” címmel tartotta meg előadását a Magyar Zsidó Szabadegyetemen dr. Kende Ernő, a Pesti Izraelita Pártfogó Irodának ügyvezetője. Mindenekelőtt megemlékezett korunk három nagy kríziséről: a totális társadalmi krízisről, amelyet több modern szociológus az „eltömegesedés” folyamatának tulajdonít, az erkölcsi és szellemi krízisről, amelynek megoldását — Mannheim és Huizinga követőjeként — az egyén lelki átépítésével, a külsőségimádat és hatalom-törekvés megszüntetésével véli elérhetőnek, s végül a gazdasági krízisről, amelynek kiküszöbölését a híres svájci szociológus, Röpke felfogásában a gazdasági középúton haladva, a túldimenzionált technikai életvitel lebontásától és az emberiségnek egy természetesebb élethez való visszavezetésétől várja. Kérdés ezek után: mi a

zsidóság útja e kívánható fejlődésben? A zsidó élet hasonló felfejlesztése igazában csak Palesztinában valósítható meg, az előadó azonban inkább a galuti zsidóság jövőjével kívánt foglalkozni. Kifejtette, hogy a galuti zsidóság a társadalmi rétegződésben általában sohasem helyezkedhetett el a saját óhajai szerint, hiszen törvényszerű volt, hogy mindenkor csak oly pontokon szerezhetett tartósabb pozíciót, amelyek időlegesen nem álltak a nem-zsidók érdeklődésének az előterében. Így tehát a galuti zsidóság középúton-járásának a lehetőségei sem tőle függenek. Ma a zsidóság különben is annyira legyengült, hogy még az önmaga megmentésében is csak tüneti, karitatív munkát vihet véghez. Ám mégis van a galuti zsidóságnak egy nagy lehetősége és ez egyszersmind kötelessége is: *ősi tanainak hirdetésével és e tanokból eredő magatartásával mintegy állandóan figyelmeztetheti a világot, hogy a végletektől mentes úton való haladás vezet a szociális kibontakozás felé*. De ugyanez az erkölcsi követelés vezet a zsidó élet fennmaradásához is. Szélsőségektől mentes, egyenletesebb társadalmi rétegződésben ugyanis a zsidóságra érvényes szociális törvényszerűség is kevésbé mereven jelentkezik. Befejezésül, erkölcsi, szociális és gazdasági elgondolásainak alátámasztására az előadó számos szentírás helyét idézte. A nagy számban egybegyűlt hallgatóság élénk tetszésnyilvánításokkal köszönte meg dr. Kende Ernő érdekes előadását. Berend László

ZSIDÓ KULTUREST KOLOZSVÁROTT. A kolozsvári Konkordia Klub január 27-én rendezte ezévi első kultúrestjét. A kultúresten dr. Leitner Mihály főtitkár *Társadalmi erkölcs és vallás-erkölcs* címen tartott nagyszerű előadást. Fejér Sándor, a kiváló hegedűművész, a népszerű Goldmark-zenekar karnagya kizárólag zsidó szerzők műveiből adott elő művészi tökélyvel. Az est meglepetése a fiatal Kiss Éva fellépése volt. Fejlett lírai szopránja játszi könnyedséggel tolmácsolta a legismertebb operaszerzők áriáit. A Konkordia Klub közönsége teljes elismeréssel adózott a klub vezetőségének a fényes sikerű estély rendezéséért.

—s.

A Pesti Chevra Kadisa Izraelita Szentegylet február 23-án a Rumbach Sebestyén-utcai zsinagógában Jaum Kippur Kotaun istentisztelettel kapcsolatosan **alapítási ünnepélyt** rendezett.

A Pesti Chevra Kadisa előljárósága.

A JAVNE ÚJ KÖNYVE

VERSEK A ZSIDÓSÁGRÓL

Komlós Aladár antológiája

A kiváló irodalomtörténész és esztétikus gyűjtése azon versek legjavából, (akár zsidó a költőjük, akár más nép fia) amelyek a zsidó élet szépségeiből, zsidó élet szenvedéseiből merítik ihletüket.

Ára kötve P 12.—

Ugyancsak kapható már Herzl: HA AKARJÁTOK NEM MESE... II. bővített kiadása. A csinosan kötött Herzl-breviárium tartalmazza Herzl legszebb írásait.

Ára P 7.20

Vásároljon
JAVNE-KÖNYVET!
KÉRJEN ISMERTETŐT!

A JAVNE-KÖNYVEK kaphatók a könyvkereskedésekben és a kiadónál: Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége, Budapest, VII., Király-u. 93. I. 15.

Boros József

síremlékek

NAGY RAKTÁRA. KIZÁRÓLAG: BUDA-
PEST, VII., DOB-UTCA 2. (Károly-körúti
sarokház.) Telefonszám: 227—096. Modern
fedőlapos, virágvázás síremlékek. Olcsó árak.

PARÓKÁT KÉSZÍT

la hullámosított hajból

TARTÓS-HULLÁM
MANIKÜR
HAJFESTÉS
OLCSÓ ÁRAK!

HEISZ JENŐNÉ

NŐI FODRASZ ÉS
PARÓKAKÉSZÍTŐ

VI., Vasvári
Pál-utca 4

E L E G Á N S

Csecsemő- kelengyék

SZÉKELY JENŐ
Petőfi Sándor-utca 9

A sírok ápolása

úgy a régi Kerepesi-úti, mint az új központi izraelita temetőben április közepén veszi kezdetét. Befizetések a PESTI CHEVRA KADISA székházában: VII., Erzsébet-körút 26. szám alatt eszközölhetők, esetleg ugyanoda postán is beküldhetők.

F Ü R T H

lakástakarító- és féregirtó vállalat

BUDAPEST, V. KERÜLET,
CSÁKY-UTCA 7, II. EM.
Tel.: 124-455. Lelkiismeretes
munka. Prima referenciák.

Takarékos

családok

olcsón és jól

vásárolhatnak

Klein Antal

DIVATHAZÁBAN, BUDA-
PEST, VII., KIRÁLY-U. 49.
Selymek, szövetek, vászon-
árak. Kelengyék, kötöttárak
és NŐI KONFEKCIÓ.

ÜVEGTETŐCSERÉP

ÉS ETERNIT

SZABVÁNYMÉRETŰ DRÓTBETÉTES ÜVEG

ifj. Weiss Gyula

BUDAPEST, V. KERÜLET, VADÁSZ-UTCA 29. SZ.

ÜVEGHÁZ

TELEFONSZÁM: 110—114*

SÍRKÖVEK

PFEIFER és HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c. Dob-utca sarok.
Telefon: 226—082. Rendkívüli olcsó árak!